

Instytut Turystyki
GKT

Krzysztof Przecławski

TURYSTYKA JAKO CZYNNIK PRZEMIAN
SPOŁECZNO - KULTUROWYCH ŚRODOWISKA

do użytku wewnętrznego

Warszawa 1985

5560

1. Przesłanki teoretyczne

1.1...Chciałbym najpierw przypomnieć znaną prawdę, że sposób formułowania problemów w naukach społecznych i sposób ich rozwiązywania zależą w dużym stopniu od przesłanek filozoficznych. Przesłanki te zresztą nie zawsze się wyraźnie dostrzega.

Tak więc również badania społeczne w odniesieniu do problemu, który nas w sposób szczególny interesuje w trakcie tego spotkania, a więc do problemu "Turystyka, a środowisko", mogą być prowadzone na bazie różnych koncepcji filozoficznych człowieka, społeczeństwa i kultury.

Nie czas tu oczywiście na przypomnianie tych rozmaitych stanowisk filozoficznych, pozostawmy więc tylko przy konstatacji, że inaczej postrzegać będzie człowieka, prawidłowości jego zachowania w tym również zachowania jako turysty, czy też społeczeństwo, prawidłowości jego rozwoju /w tym również wzajemny stosunek turystyki i środowiska społecznego/ na przykład filozof marksistowski, inaczej - przedstawiciel pragmatyzmu filozoficznego, jeszcze inaczej - filozof-personalista. Stąd też oczywiście różne są filozoficzne źródła socjologii.

Ta uwaga wstępna wydawała mi się konieczna, albowiem w dalszych rozważaniach chciałbym raczej korzystać z inspiracji tak zwanej socjologii humanistycznej, socjologii rozumiejącej Maxa Webera czy koncepcji Floriana Znanieckiego, a także bardziej współczesnych nurtów, takich jak interakcjonizm symboliczny, a w psychologii tak zwana psychologia humanistyczna.

Wychodząc z założeń socjologii humanistycznej, a więc kładąc nacisk na problematykę rozumienia znaczeń, komunikacji symbolicznej, subiektywnego sensu działań - należałoby problematykę socjologii turystyki dostrzegać przede wszystkim w zagadnieniach znaczenia, jakie przedstawia turystyka dla grup i jednostek, oraz w zagadnieniach znaczenia, jakie przedstawiają poszczególne wartości dostrzegano za pośrednictwem turystyki. Można by się pytać o to, czym turystyka była w przeszłości, a czym staje się obecnie w życiu jednostek i społeczeństw.

Dla podejścia personalistycznego społeczeństwo jest przede wszystkim systemem relacji osobowych. W relacjach tych szczególnie znaczenie zyskuje wzajemna wymiana wartości. Przy przyjęciu tego punktu wyjścia socjologia turystyki spotykałaby się wyraźnie z socjologią wychowania: interesowałyby nas przede wszystkim stosunki osobiste zachodzące za pośrednictwem wyjazdu turystycznego - czy to pomiędzy turystami czy między turystami a ludnością miejscową. Interesowałyby nas wymiana wartości, w ścisłym nawiązaniu zresztą do problematyki teorii komunikacji charakterystycznej dla socjologii humanistycznej.

Przegląd dotychczasowych koncepcji badawczych w zakresie socjologii turystyki zawarł Krzysztof Podemski w artykule "Turystyka zagraniczna jako przedmiot badań socjologii. Przegląd koncepcji. Propozycja."^{1/}

^{1/} "Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" 1981 r. zesz. 3.

Kontakt osobisty ze środowiskiem przestrzennym różnym od miejsca stałego zamieszkania oddziałuje na turystę poprzez:

- wykształcenie poczucia skali przestrzeni /kraju, kontynentów, wielkości miast itd./,
- gromadzenie wiedzy z zakresu geografii, historii, sztuki itd.
- wzbogacenie uczuć patriotycznego związku z własną ziemią i historią kraju, a w turystyce zagranicznej - kosmopolityzmu, demokracji,
- kształtowanie emocjonalnego stosunku do przyrody, zabytków, uświadamianie konieczności ich ochrony,
- tworzenie w sprzyjających warunkach egzystencji swoistej "spirali zdobywania przestrzeni" /turysta zwiększa zakres zainteresowania środowiskiem przestrzennym, światem, nabiera coraz większej sprawności organizowania wojaży/.

2. Cele badań

Z obu wymienionych w p.1. hipotez wynikają następujące cele praktyczne i teoretyczne badań:

ad 1.1. Szukanie metod wyznaczania granicznych /bądź optymalnych/ wielkości pojemności turystycznych miejscowości /poprzez analizę progów wynikających na przykład z wielkości plaży, kąpieliska, odporności biologicznej strefy penetracji turystycznej, przepustowości i wynogów ochrony obiektów szlachezanych, a także psychicznego odczucia komfortu/.

ad. 1.2.a/ Wskazania do polityki rozwoju turystyki, najbardziej korzystnych jej form oraz potrzeby jej przestrzennego unieruchomienia.

b/ Zrozumienie istoty bodźców migracji turystycznej polecającej na zmianę przestrzeni.

3. Metody

3.1. Kaceralna - studia literaturowe krajowe i zagraniczne /a.in. wydana w ramach zespołów prowadzących badania/ dot. typów przestrzeni turystycznej, form jej użytkowania, stosowanych wskaźników.

3.2. Badania terenowe:

3.2.1. Obserwacja i rejestracja na mapie /skala zależna od typu i wielkości miejscowości; np. rejon, zespół miejscowości - 1 : 25.000 lub 1 : 10.000, duża miejscowość - 1 : 5.000, mała miejscowość - 1 : 2.000/:

- stanu walorów turystycznych oraz zagospodarowania turystycznego i paraturystycznego,
- realizacji oraz lokalizacji obiektów i urządzeń turystycznych z ostatnich lat, planów zagospodarowania,
- obciążenia ruchem turystycznym w rozmaitych przekrojach czasowych,
- ciągów ruchu turystycznego i tras zwiedzania /ew. skorzystanie z opinii przewodników turystycznych/, w tym miejsc o ograniczonej przepustowości,
- miejsce przyjazdu i wyjazdu, postoju pojazdów /w miejscowościach o charakterze przelotowym/, kolizji komunikacyjnych z ruchem miejscowym,
- terenów zdewastowanych przez turystów /pożądane obserwacje przed i po sezonie/.

Uwaga: w uzasadnionych przypadkach - badania fragmentów miejscowości na mapach szczegółowych.

Mówimy o epoce kultury masowej. Zakłócenia są tu szczególnie silne: informacje podawane są wybiórczo bądź to ze względu na czynniki ekonomiczne, które decydują o doborze treści, bądź ze względu na czynniki polityczne, bądź po prostu ze względu na kierowanie się gustami "masowego odbiorcy". Poznanie czerpane z tego źródła staje się powierzchowne i wyraźnie zafałszowane.

I oto wchodzimy w okres intensywnego rozwoju turystyki na świecie. Już nie tysiące, ale miliony i setki milionów ludzi wędrują corocznie po kraju i po świecie. Czy fakt ten wnosi coś nowego do specyfiki ludzkiego poznania?

Wydaje mi się, że tak. Sądzę mianowicie, że poprzez turystykę człowiek współczesny przywraca znaczenie pierwotnemu doświadczeniu osobistemu, tylko że w skali globalnej. Że oto uzyskał możliwość zobaczenia "na własne oczy", przeżycia, przekonania się bezpośredniego o tym, o czym dowiadywał się z książek naukowych lub audycji telewizyjnych. W tym sensie turystyka współczesna stanowi ogromną szansę przywrócenia ludzkiemu poznaniu tej rangi, jaką miało ono w początkach historii ludzkości.

Oczywiście i tu występują zafałszowania i zakłócenia. Ale wydaje mi się, że pisząc o roli turystyki we współczesnym zmieniającym się świecie nie można nie zauważyć jej znaczenia dla sfery ludzkiego poznania, dla rozwoju świadomości współczesnego człowieka.

Moim zdaniem zresztą turystyka staje się jednym z najważniejszych /lub najważniejszym/ czynników heterogenizacji zbiorowości terytorialnej i heterogenizacji kultury.

Działanie i współdziałanie ludzi ograniczone było od najdawniejszych czasów podziałem na "swóich" i "obcych", podziałem na klasy czy stany, podziałem na państwa i państewka. Od czasów Rewolucji Francuskiej próbuje się to podziały przelać, głosząc hasła wolności, równości i braterstwa. Nie przeszkadza to jednak w odradzaniu się nowych nacjonalizmów i innych nowych podziałów.

Wydało mi się, że turystyka ma szansę rozbijania tych podziałów, przyczyniania się do myślenia kategoriami ogólnoludzkimi, ułatwiania poszukiwań tego, co ludziom wspólne, co może ich łączyć, a nie zaś tego, co dzieli.

Turystyka ma szansę stanowić działania zmierzające do wymiany wartości pomiędzy jednostkami i pomiędzy narodami w skali globu. Turystyka jako forma działania sprowadza się bowiem przede wszystkim do zmiany środowiska - do kontaktu z tym, co było obce lub co w każdym razie jest inne, odmienne. Nie należy jednak zapominać, że jest ona w sferze działania ludzkiego jedynie instrumentem, sposobem osiągnięcia tych celów, które znajdują się niejako poza nią. W tym sensie nie stanowi ona odrębnego typu działania "samego w sobie".

W procesie dokonywania wyboru obserwujemy dążenie ludzkości do stałego zwiększania sfery wolności. W dawnych czasach ograniczenia tej wolności były wielkie. W sposób drastyczny dotyczyły one niewolników, nieco tylko mniejsze były w odniesieniu do chłopów przypisanych do ziemi i do wielu niższych kast czy klas społecznych. Znacznie mniej-
~~sz~~ były ograniczenia tej wolności w odniesieniu do kleru, rycerstwa czy kupców.

Czasy nowożytno przynoszą wraz z procesami industrializacji i urbanizacji większe możliwości awansu społecznego,

zwłaszcza poprzez wykształcenie. Czasy najnowsze przynoszą hasła demokracji i równości społecznej, hasła wolności jednostki i wolności narodów.

Wiemy dobrze, iż w rzeczywistości jednak realizacja tych haseł napotyka duże trudności.

Turystyka we współczesnym świecie stwarza nową szansę realizacji postulatu wolności, zwiększania zakresu dokonywania wyborów przez człowieka. Proces urbanizacji prowadzi do wyzwolenia mieszkańca miasta od uciążliwej kontroli społeczności lokalnej. Turystyka od początku się nam kojarzy z realizacją wolności - wolności od tej nawet sformalizowanej kontroli społecznej w mieście.

2. Badania empiryczne

Przechodząc teraz do analizy wzajemnego stosunku turystyki i środowiska przypomnieć warto, że w pojęciu "Environment" dostrzegać należy nie tylko środowisko naturalne, ale również, a może przede wszystkim środowisko społeczne i kulturowe, a także środowisko socjalizacji, kształtowania człowieka. Zagrożenia, jakie cywilizacja współczesna, w tym także turystyka, niesie w stosunku do "Environment" dotyczą więc nie tylko środowiska naturalnego, ale w równej, a może większej jeszcze mierze środowiska jako miejsca kształtowania człowieka, formowania się osobowości ludzkich.

W tym zakresie znaczenie środowiska dla kształtowania człowieka polegać powinno przede wszystkim na:

- przekazywaniu tradycji rodzimej kultury i przekazywaniu informacji o współczesnym świecie, a więc przekazywaniu prawdy,

- kształtowaniu przyjaznych stosunków międzyludzkich, umożliwieniu człowiekowi wzrastania w określonej wspólnocie, a więc kształtowaniu miłości,
- zapewnieniu człowiekowi możliwości pracy i udziału w kulturze, a więc umożliwieniu twórczości,
- dla zrealizowania powyższego - zapewnieniu człowiekowi wolności.

Jaka może więc być rola turystyki w przekształcaniu środowiska, tak aby te zadania środowiska wobec kształtowania osobowości człowieka nie były utrudniane, lecz aby ich realizacja mogła być coraz pełniejsza? Jaka zaś jest ta rola w rzeczywistości?

2.1. Otóż wydaje mi się, że w zakresie przekazywania prawdy turystyka rozszerza horyzonty myślowe mieszkańców odwiedzanego środowiska, przekazuje informacje o świecie w całym jego zróżnicowaniu. Równocześnie jednak bardzo często odbierany obraz tego świata jest zafałszowany, nieprawdziwy. Na podstawie obserwowanych zachowań turystów ludność miejscowa wyrabia sobie błędny obraz przeciętnego mieszkańca kraju, z którego turysta pochodzi, ponieważ ten ostatni ani nie reprezentuje wszystkich mieszkańców swego kraju, ani też jego zachowania nie są typowe. Są to zachowania wakacyjne, powiązane często - jak o tym pisano - z "ostentacyjnym" sposobem wydawania pieniędzy.

W zakresie stosunków międzyludzkich pisze się zwykle, że turystyka sprzyja szerzeniu się postaw tolerancji, że przyczynia się do zmniejszania odczuć nieawisłości, stanowi czynnik zmiany tzw. "postaw etnicznych" /jest "paszportem do pokoju"/.

Z drugiej jednak strony zwraca się uwagę na to, że powoduje ona polaryzację ludności miejscowej, stanowi czynnik zakłócający stosunki społeczne w środowisku, czasami czynnik rozbijania wspólnoty lokalnej. Wskazuje się na przemiany stosunków w rodzinie, przypisując je w dużej mierze wzorom przenoszonym przez turystów, wymienia się także wiele zjawisk z zakresu tzw. patologii społecznej /przestępczość, narkotyki, prostytutka, spekulacja ziemią/ i przypisuje się ich rozwój wpływowi turystyki.^{4/}

W zakresie twórczości, w zakresie spraw związanych z kulturą, w literaturze podkreśla się takie zjawiska jak odkrycie rodzimych wartości kultury, przypisując je turystyce^{5/}, a także rozwój rzemiosła artystycznego. Z drugiej strony zwraca się uwagę na rozwój postaw konsumpcyjnych, a także na zjawisko komercjalizacji kultury. Piszono o sztucznej uniformizacji wzorów, o zatacaniu autentycznych wartości kulturowych i religijnych, pisać się też o niszczeniu tych wartości kultury lokalnej, dla których poszukiwano turystów przybyli, niszczeniu wskutek nadmiernej liczby turystów.^{6/}

^{4/} L. Nettekoven: Implications socio-culturelles du tourisme de l'Occident vers le Tiers Monde. CIEST Turyn /masz/

^{5/} M. Boyer: Le tourisme. Paris 1972.

^{6/} A. Hamlet: Tourisme et environnement. Marabout 1974;

G. Young: Tourism Blessing or Blight. Penguin Books 1973.

W zakresie wolności turystyka umożliwia poznanie, wejście w kontakt, przynajmniej pośredni, z różnymi odmiennymi wzorami zachowań i dziełami kultury. Może więc jak gdyby rozszerzać sferę wolności mieszkańców. Stwarza im też nowe miejsca pracy. Z drugiej jednak strony zabiera nieraz tym mieszkańcom ich przestrzeń życiową, utrudnia komunikację, dostęp do usług, a nawet wypiera autochtonów z centrum miejscowości turystycznej.

Wszystkie te fakty - przypominane na podstawie dość licznych już wyników przeprowadzonych badań socjologicznych - zostały oczywiście przedstawione w nazbyt zgeneralizowanej formie. Bardziej precyzyjne przedstawienie sprawy wymagałoby zróżnicowania typów turystyki i typów turystów, zróżnicowania zasad polityki recepcyjnej i warunków recepcji turystów - ponieważ od tych i od wielu innych czynników zależy zasięg i typ roli turystyki w przekształcaniu środowiska.

Mówi się na przykład, że zmiany te są tym bardziej znaczące, im większe były różnice kulturowe pomiędzy środowiskiem odwiedzanym a przybyszami, czy też im większa była dotychczasowa izolacja środowiska od innych kultur.

Przyczyny występowania tych "realności negatywnych", jak je nazywa A. Haulot, są bardzo złożone. Niektóre z nich mają głębszy charakter i turystyka jest najwyżej ich "nośnikiem /przekaznikiem/. Są związane z ogólnym - w moim przekonaniu - kryzysem prawdy, miłości, twórczości i wolności w wielu krajach rozwiniętych. Ale analiza tego zjawiska przekroczyłaby znacznie ramy tego wystąpienia. Inne związane są bardziej bezpośrednio z turystyką.

Wymieniłbym trzy:

- a/ W organizacji wyjazdów turystycznych dominuje czynnik ekonomiczny. Większość wyjazdów organizują biura podróży nastawione na zysk.
- b/ W krajach czy regionach przyjmujących albo także dominuje traktowanie turystyki przyjazdowej przede wszystkim w kategoriach zysku, albo /i/ nie ma całościowego programu rozwoju społeczno-kulturowego regionu, którego integralnym elementem byłaby turystyka przyjazdowa, w razie potrzeby odpowiednio limitowana.
- c/ Turystykę często się niesłusznie traktuje jako wartość autoteliczną, jako cel sam w sobie, zapominając, że powinna ona stanowić jedynie instrument do realizacji innych, bardziej podstawowych dla człowieka wartości, że powinna się stawiać po prostu sposobem życia współczesnego człowieka.

2.2. Dotychczasowe badania empiryczne nad turystyką oraz nad turystyką i środowiskiem są w pierwszym rzędzie badaniami o charakterze ekonomicznym lub z zakresu geografii i planowania przestrzennego. Jednak od kilkunastu lat powoli rozwijają się także badania nad społecznymi i kulturowymi przemianami środowiska odwiedzanego przez turystów.

Kiedy przed niespełna piętnastu laty Kazimierz Libera wprowadził do programu zajęć kierowanego przez siebie International Centre for Advanced Tourism Studies między innymi zajęcia z socjologii i psychologii turystyki, wiele osób wyrażało zdziwienie i zastrzeżenia co do celowości takiej dyscypliny, jak socjologia turystyki.

Dziś nikt już takich wątpliwości nie zgłasza. Socjologia turystyki doczekała się prawa obywatelstwa w wielu krajach. Prowadzi się wiele badań empirycznych i ukazało się wiele publikacji z tego zakresu.

Badania te, prowadzone w różnych krajach, w dużym stopniu w krajach rozwijających się, koncentrowały się zarówno na zagadnieniach przemian społecznych i kulturowych zachodzących pod wpływem turystyki w środowisku odwiedzanym, jak na wzajemnych stosunkach pomiędzy turystami a ludnością miejscową. Niektóre dotyczyły także analizy przemian zachodzących w osobowości samych turystów pod wpływem uprawiania turystyki.

Niektórzy próbowali konstruować określone typologie turystyki i typologie turystów, kierując się zresztą często bardzo różnymi kryteriami.

Zostały już także podjęte pewne próby syntetycznego podsumowania różnych wyników badań empirycznych nad społecznymi i kulturowymi funkcjami turystyki. A. Sessa przedstawił taką próbę w roczniku AIEST poświęconym podsumowaniu wyników badań naukowych nad turystyką.^{7/} UNESCO opracowało w 1975 r. raport pt. "Wpływ turystyki na wartości społeczno-kulturowe", podsumowujący wiedzę w tej dziedzinie.

W Waszyngtonie zorganizowano kilka lat temu seminarium, na którym przedstawiono kilkanaście referatów relacjonujących wyniki badań empirycznych w interesującej nas dziedzinie. Pełne materiały z seminarium zawiera książka "Tourism - Passport to Development?"^{8/}

7/ A. Sessa: Le bilan des derniers 25 ans de la recherche touristique avec implications Sociales. W: 25ème Congrès de l'AIEST Berne 1975 vol. 16 s. 41-64

2.3. Wnioski z wielu badań nie były wolne od ocen.

*
Wbrew bowiem nierealnym i niesłusznym postulatom niektórych zwolenników całkowitego rozbratu nauk społecznych i aksjologii, rozbrat taki w rzeczywistości nie jest możliwy. Chodzi tylko o to, aby wyraźnie precyzować stanowisko, z jakiego dokonuje się oceny zjawisk. Otóż dokonywane oceny różniły się - w wielkim uproszczeniu - tym, że jedna były skrajnie pesymistyczne, inne zaś skrajnie optymistyczne. Jedne traktowały turystykę jako czynnik wybitnie dysfunkcyjny w rozwoju społecznym i kulturowym środowiska odwiedzanego, nawet jako przyczynę pewnych zjawisk o charakterze patologicznym, słowem - eksponowały te zjawiska, które wymieniałem na drugim miejscu, pisząc uprzednio o roli turystyki w przekształcaniu środowiska /2.1./. Inne oceny, te optymistyczne, prezentowane były przez autorów sądzących, że mówienie o jakimkolwiek ujemnym wpływie turystyki na środowisko jest zdecydowaną przesadą i problemem nieistotnym lub nie istniejącym. Jeszcze inni wyrażali pogląd, że po prostu nie da się empirycznie oddzielić wpływu turystyki na środowisko od wpływu innych czynników /urbanizacja, industrializacja, mass media/ i że turystykę można jedynie traktować jako czynnik wzmacniający wpływ tych innych czynników.

Interesującą propozycję teoretyczną zmierzającą do uporządkowania tej sprawy przedstawił J. Van Doorn w swoim referacie: "The Developing Countries: are they really affected by Tourism? Some critical Notes on socio-cultural Impact Studies"^{9/}.

9/ Seminarium na temat czasu wolnego i turystyki. UW, Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, W-wa 7-8.XII. 1979 r.

Twierdził, on że ocena wpływu turystyki jako pozytywnego lub negatywnego może być sensownie dokonana tylko wówczas, jeżeli wybierzemy określoną teorię rozwoju, jeżeli określimy stopień rozwoju badanego środowiska.

Osobiście sądzę, że podstawowymi kryteriami oceny wpływu turystyki jako pozytywnego czy negatywnego dla środowiska powinny być sformułowane przeze mnie wyżej kryteria dostępu do informacji /prawdy/, integracji społecznej /miłości/, rozwoju kultury /twórczości/ oraz możliwości dokonywania wyboru /wolności/. Z tego też punktu widzenia próbowałem powyżej takiej samej oceny dokonać.

3. Rola nauk społecznych

3.1. Pytanie, kto się rodzi, to pytanie o potrzebę i możliwość podjęcia międzynarodowych badań porównawczych, dostatecznie reprezentatywnych, tak, aby można było sformułować w ich wyniku stwierdzenia o większym zakresie generalizacji. Realizacja takich badań napotka oczywiście wiele trudności. Po pierwsze powinny one wychodzić z względnie spójnych filozoficznych i teoretyczno-socjologicznych założeń. Po drugie, w przypadku /co byłoby konieczne/ udziału kilku dyscyplin społecznych rodzi się konieczność znalezienia pewnego wspólnego metafizyka po to, aby były to badania nie tylko multi- ale interdyscyplinarne. Po trzecie, należy wypracować system wspólnych kryteriów oceny rezultatów badań. Nie wspominać już o trudnościach organizacyjnych i oczywiście finansowych.

Czy podjęcie takiego wysiłku jest celowe? Nie chciałbym dawać tutaj jednoznacznej odpowiedzi. Proponuję poważnie przedyskutowanie tej sprawy.

3.2. Gdybyśmy jednak doszli do wniosku, że podjęcie takiej wspólnej pracy jest celowe i realne, proponowałbym skoncentrowanie problematyki badań wokół następujących zagadnień wiodących:

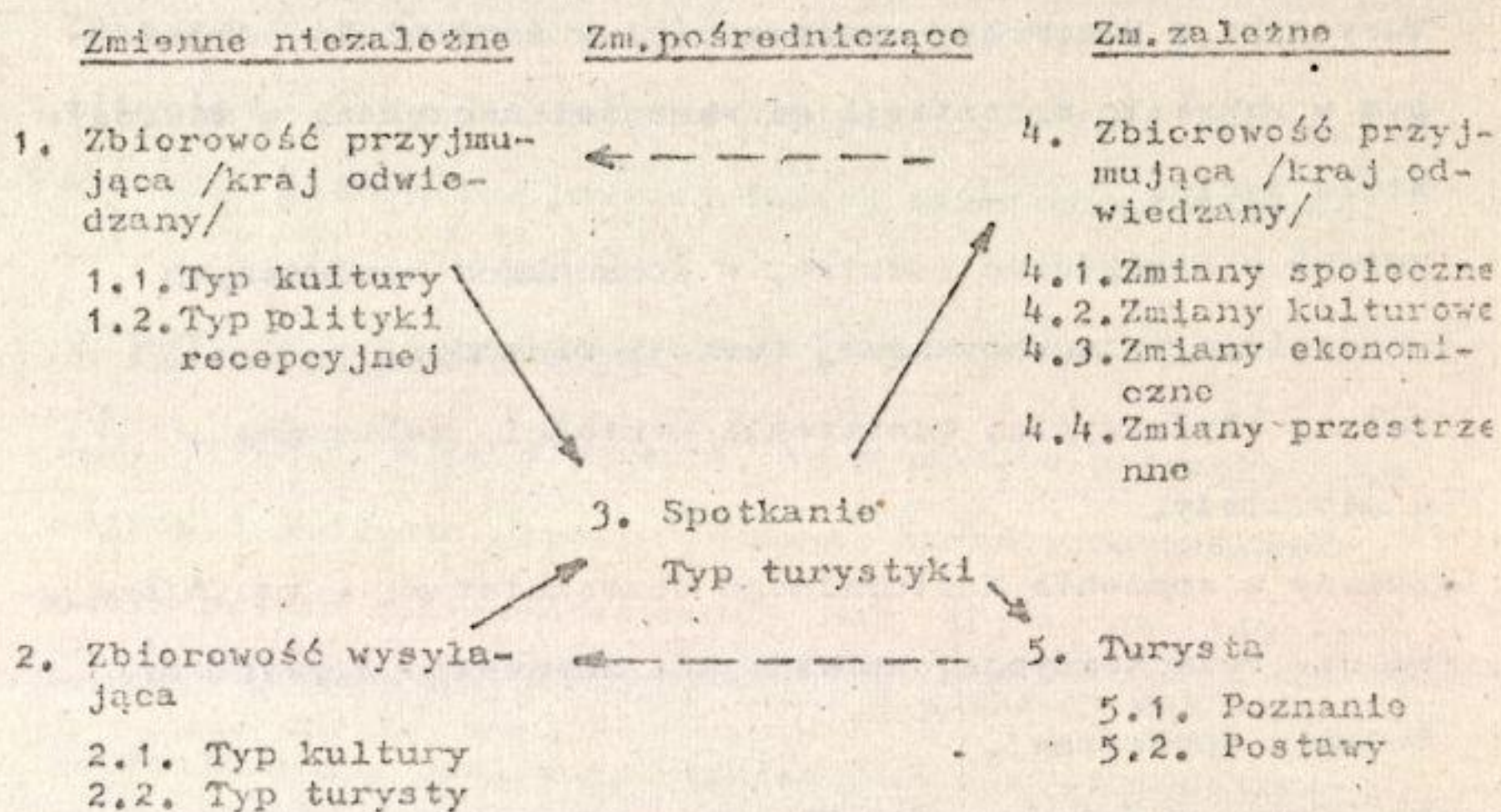
- Turystyka a przemiany społeczności w środowisku odwiedzanym w zakresie orientacji na wartości naczelne, w zakresie stylu życia.
- Zmiany w strukturze rodziny, w stosunkach społecznych w rodzinie, w wychowawczej funkcji rodziny.
- Zmiany stylu życia, hierarchii wartości, zwłaszcza u młodzieży.
- Zmiany w sposobie kulturalnego uczestnictwa: * zmniejszająca się rola tradycji, wzrastające znaczenie zjawisk patologii społecznej.
- Turystyka a przekształcanie się społeczności z typu historycznej społeczności lokalnej we współczesną społeczność turystyczną typu otwartego środowiska, a więc środowiska, którego integralnym elementem będą przyjezdni.
- Turystyka jako wymiana wartości, jako droga interioryzacji wartości podstawowych.

W badaniach tych proponowałbym zastosowanie następującego schematu analizy:

Punktem wyjścia jest traktowanie turystyki jako czynnika przemian społeczno-kulturowych w odwiedzanym środowisku oraz przemian odnoszących się do samych turystów.

Przemiany te traktować można jako zmienne zależne. Pytając o ich charakter i kierunek szukać trzeba jako zmiennych niezależnych szeregu elementów "po stronie" zbiorowości przyjmującej, a także "po stronie" zbiorowości wysyłającej turystów. Zmienną pośredniczącą natomiast będzie sam typ spotkania.

Mozna to przedstawić w formie następującego schematu:

Przeprowadzenie badań według proponowanego schematu wymagałoby między innymi dokonania następujących zabiegów:

- typologii kulturowej zbiorowości przyjmujących i zbiorowości wysyłających,
- typologii polityki recepcyjnej,
- typologii turystów i typologii turystyki.

3.3. Sądzę jednak, że równie ważną jak prowadzenie badań empirycznych rolę nauk społecznych jest rola polegająca na kształtowaniu społecznej świadomości. Nie rozwiążemy problemu

pozytywnego wpływu turystyki na społeczeństwo, kulturę i wychowanie, jeżeli nie wykształcimy w skali światowej zespołu ludzi w pełni rozumiejących, o co w tej sprawie chodzi, jeżeli - nie obawiamy się tego sformułować - nie zainicjujemy ruchu społecznego na rzecz turystyki twórczej.

Dlatego proponuję rozważenie możliwości utworzenia - np. przy Europejskim Ośrodku Nauk Społecznych w Wiedniu - Międzynarodowego Ośrodka Studiów nad Turystyką w zakresie Nauk Społecznych nastawionego przede wszystkim na kształcenie w zakresie tych nauk /socjologia, psychologia, nauki o kulturze, historia, pedagogika, etyka/, ze szczególnym uwzględnieniem turystyki młodzieży.

4. Wnioski

Turystyka współczesna przypomina nową energię, która jeszcze nie ujarzmiona, stwarza pozory zagrożenia dla ludzkiego środowiska, podobnie jak kiedyś para, elektryczność, gaz, czy energia atomowa.

"Ujarzmienie" turystyki i przekształcenie jej w "normalne" zjawisko i w czynnik pozytywnych przemian społecznych, kulturowych i wychowawczych wymaga, moim zdaniem, przede wszystkim:

a/ w zakresie polityki recepcyjnej:

- uwzględnienia turystyki jako integralnego czynnika rozwoju społeczno-kulturowego regionu, a więc przekształcenia środowiska w środowisko otwarte,
- w miarę potrzeby limitowania liczby przyjezdnych po to, aby nie niszczyli oni wartości, których poszukują,

- eksponowania podstawowych wartości środowiska, a nie tylko wartości "na sprzedaż",
- wychowania ludności miejscowej, przygotowania do kontaktu z turystami;

b/ w zakresie polityki emisyjnej:

- wychowania turystów, przygotowania ich do kontaktów z ludnością miejscową,
- stwarzania równych szans wyjazdu dla wszystkich.

Podstawowym warunkiem - i najtrudniejszym do realizacji - jest takie przekształcanie świadomości społecznej, aby turystyka nie stanowiła tylko źródła dochodów dla jej organizatorów. Podobnie jak powstaje w wielu krajach edukacyjna telewizja, jak istnieją dla osiągania różnych celów społecznych przedsiębiorstwa nie nastawione na zysk, podobnie konieczny jest dalszy znacznie intensywniejszy rozwój tej turystyki, /zwłaszcza turystyki młodzieży/, która nie będzie zdeterminowana ekonomicznie. Tylko taki kierunek myślenia i działania może, moim zdaniem, uratować społeczne i kulturowe środowisko przed zgubnymi wpływami masowej turystyki.

TURYSTYKA W JEJ KONTEKŚCIE SPOŁECZNO-KULTUROWYM
JAKO CZYNNIK ZMIAN

Projekt badań

Część I

1. Cel i przedmiot badań
2. Ramy teoretyczne
3. Podstawowe pytania, hipotezy i pojęcia
4. Metodologia badań /wstępne sugestie/

Październik 1983

Prof. K. Przecławski
/wspólna propozycja
grupy roboczej/

Doc. G. Golembski

Dr R. Gudelis

Dr J. Pastoła

Dr J. Zdebski

Mgr W. Bartoszewicz

Mgr J. Lasiak

1. Cel i przedmiot badań

1.1. Proponowane są następujące cele:

- a/ sformułowanie podstawowych elementów dla teorii turystyki i opracowanie technik do badań międzykulturowych,
- b/ sformułowanie podstaw dla polityki społecznej, ekonomicznej i przestrzennej w zakresie turystyki.

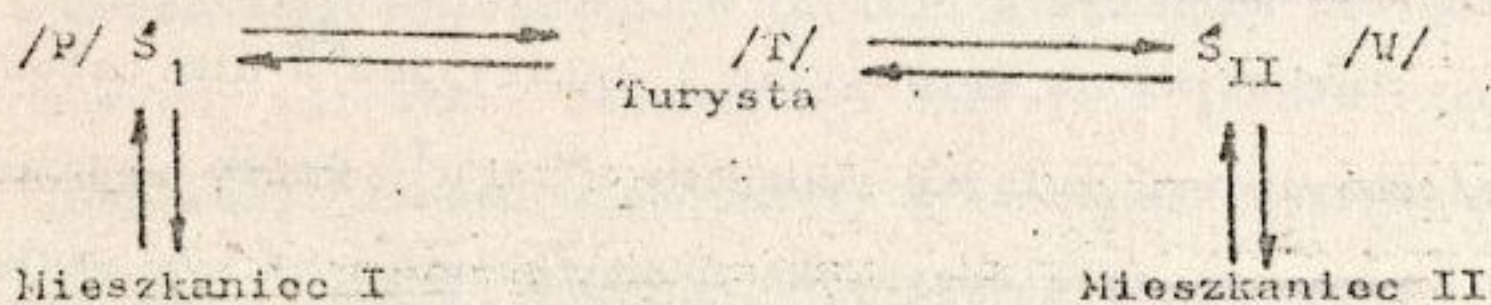
1.2. Główne problemy są następujące:

- a/ turystyka będąca w istocie zjawiskiem socjo-kulturowym - badana była w sposób fragmentaryczny głównie w relacji do jej aspektów ekonomicznych,
- b/ zaniedbywanie było traktowanie społeczności odwiedzanej jako pełnego systemu,
- b/ wszystkie dotychczasowe badania były synchroniczne, pomijały wymiar dynamiczny,
- d/ dotychczasowe badania nie stosowały technik wspólnych, sprawdzanych w różnorodnych środowiskach,
- e/ na podstawie tych badań nie jest jeszcze możliwe sformułowanie ogólnych twierdzeń i teorii.

1.3. W związku z powyższym proponuje się:

- a/ koncentrację na ludziach i kulturach,
- b/ wyróżnienie socjo-kulturowych przemian spowodowanych przez lub związanych z wpływem turystyki na trzy grupy:
 - populację turystów
 - populację odwiedzaną
 - populację wysyłającą
- c/ identyfikację specyficznych czynników wywołujących te zmiany,
- d/ zebranie danych dotyczących efektów tych zmian i ich analiza.

1.4. Główny przedmiot badań może być ujęty w formie następującego pytania: Jakim przemianom podlega człowiek współczesny pod wpływem środowiska /przyrodniczego, kulturowego, ekonomicznego i społecznego/ przekształcanego w związku z procesem turystyki. Można to ująć w formie następującego schematu badawczego:

Ś - środowisko społeczno-kulturowe, ekonomiczne i przestrzenne

P - przyjmujące

W - wysyłające

Tak więc przedmiotem badań powinny być trzy dziedziny:

1. Przemiany zachodzące w człowieku $/M_I, T, M_{II}/$, w związku z występowaniem zjawiska turystyki.
2. Przemiany zachodzące w środowisku $/P \text{ i } W/$ w związku z występowaniem zjawiska turystyki
3. Diagnoza procesu turystyki i jego tendencje rozwojowe z uwzględnieniem podstawowych typów turystyki.

/W przypadku konieczności ograniczenia programu badań należy skoncentrować się na badaniach 1 - M_I i T oraz 2 - $P/$.

1.5. Tak więc celem teoretycznym badań byłaby weryfikacja zestawu hipotez dotyczących:

- a⁰/ turystyki jako czynnika przemian /opis tur. i charakterystyka jej "właściwości" pozwalających jej wywierać wpływ modyfikujący^{na} środowisko działania człowieka i człowieka/,
- a¹/ przemian hipotetycznie przypisywanych oddziaływaniom turystyki na środowisko i działające^{GO} w nim człowieka,
- b/ charakteru związku pomiędzy a⁰ i a¹, który wyjaśniałyby sprawczą rolę turystyki w odniesieniu do w/w zmian,
- c/ mechanizmów przemian, a lepiej prawidłowości zgodnie z którymi przemiany pod wpływem turystyki się dokonują.

W ten sposób badania mogłyby się rzeczywiście przyczynić do zdobycia wiedzy teoretycznej, czyli pozwalającej:

- a/ opisać, b/ wyjaśnić i c/ przewidywać bieg zdarzeń.

2. Ramy teoretyczne

"Turystyką w szerokim znaczeniu jest całokształt zjawisk ruchliwości przestrzennej z dobrowolną czasową zmianą miejsca pobytu, rytmu i środowiska życia oraz z wejściem w aktywność osobistą ze środowiskiem odwiedzanym /przyrodniczym, kulturowym, bądź społecznym/. /K. Przecławski 1973/.

Turystyka jest tu rozpatrywana jako zjawisko obejmujące:

- człowieka będącego z dala od stałego miejsca zamieszkania,
- przemysłu, który zaspakaja jego potrzeby,
- wpływu obu tzn. turysty i przemysłu na społeczność odwiedzaną /tj. mieszkańców oraz społeczno-kulturowe, ekonomiczne i fizyczne środowisko/.

- "dialektyczne" związki oraz oddziaływania zachodzące wewnątrz i na zewnątrz tych czynnościowych i przestrzennych kontekstów.

Podstawowym teoretycznym punktem odniesienia powinna być koncepcja człowieka jako podmiotu działań w dziedzinie poznania, stosunku do drugiego człowieka, twórczości i wolności.

Interesują nas przede wszystkim zmiany zachodzące w człowieku i w środowisku społeczno-kulturowym w stosunku do wartości podstawowych, zwłaszcza do drugiego człowieka jako wartości.

Inspiracji szukać więc należy w koncepcjach psychologii i socjologii humanistycznej, socjologii rozumiejącej Maxa Webera czy koncepcjach Floriana Znanieckiego, a także bardziej współczesnych nurtów, takich jak interakcjonizm symboliczny.

W szczególności oparcia teoretycznego dla badań szukać należy w teoriach internalizacji wartości i w teoriach zmian postaw, a także w teoriach zmiany społecznej - w odniesieniu do środowiska społeczno-kulturowego.

Przypuszczać można, że o trwałości postawy wobec wartości podstawowych decydują w szczególności:

- internalizacja tych wartości w okresie wczesnej socjalizacji oraz w okresie adolescencji,
- zgodność wartości uznawanych z deklarowanymi i realizowanymi /"autentyczność" człowieka/,
- oparcie we wspólnocie, uznającej te same wartości.

W procesie internalizacji wartości szczególne znaczenie ma możliwość ich poznania, oraz emocjonalno-wolucjonalny stosunek do nich tj. ich umiłowanie.

Stąd zmiana postaw wobec wartości dokonuje się zazwyczaj . .
bądź wtedy, gdy rozszerza się sfera poznania, bądź wtedy, gdy
inne wartości stają się przedmiotem naszego umiłowania.

Często jest to związane ze zmianą środowiska, a zwłaszcza
ze zmianą przynależności do określonej wspólnoty, z "wykorze-
nieniem".

Z tego punktu widzenia turystyka będzie rozpatrywana jako
zachowanie człowieka, a w szczególności zachowanie człowieka
współczesnego.

Ludzkie zachowanie zawiera cztery elementy:

- poznanie /wiedza/	- istotna dla człowieka
jest prawda
- interakcja	- istotna jest miłość /miłość
w szerokim rozumieniu
-E. Fromm/
- działanie	- twórczość
- dokonywanie wyboru	- wolność

Przed przystąpieniem do analizy wzajemnych relacji między
turystyką i środowiskiem warto podkreślić, że pojęcie środowiska
oznacza nie tylko środowisko naturalne, ale również i być może
przede wszystkim społeczne i kulturowe, a także środowisko, w
którym przebiega socjalizacja człowieka.

Niebezpieczeństwa współczesnej cywilizacji, wliczając w to
turystykę, dotyczą nie tylko środowiska naturalnego, ale w takim
samym lub nawet większym stopniu środowiska jako miejsca kształ-
towania człowieka, ludzkiej osobowości. Z tego punktu widzenia
rola środowiska w kształtowaniu człowieka polega przede wszyst-
kim na:

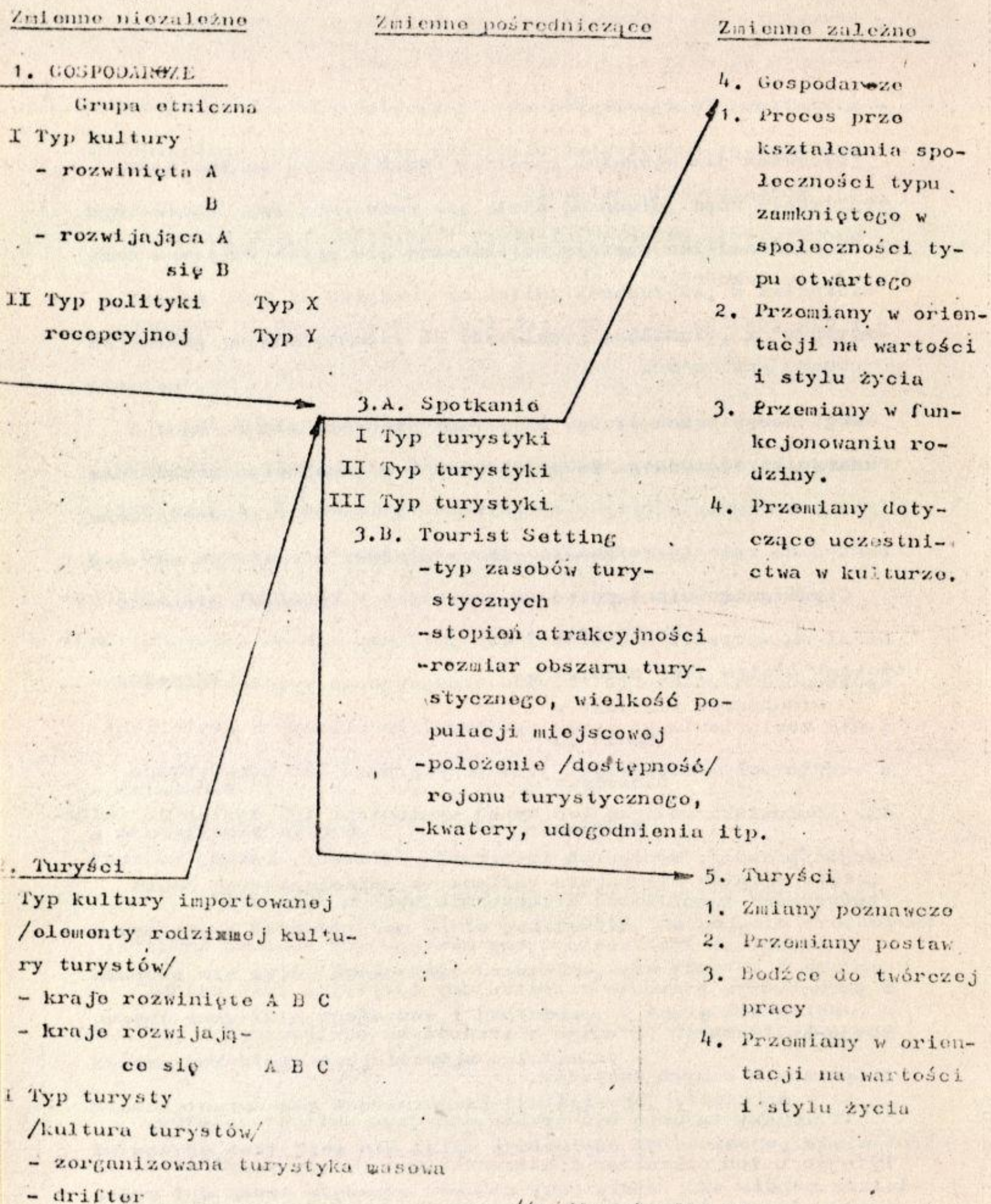
- przekazywaniu tradycji lokalnej kultury i informacji o współczesnym świecie tj. przekazywaniu prawdy,
- kształtowaniu życzliwych stosunków międzyludzkich, które umożliwiają człowiekowi włączenie się do życia społeczności tj. kształtowaniu miłości,
- umożliwieniu człowiekowi pracy i uczestnictwa w kulturze tj. twórczości,
- i dla realizacji powyższych idei umożliwienie mu wolnego wyboru /wolność/.

Czy turystyka może tak zmieniać środowisko, aby jego funkcje kształtująca ludzką osobowość nie uległy zakłóceniu, lecz przeciwnie - byłyby efektywnie spełniane? A jaka jest faktyczna rola turystyki pod tym względem?

Czy i jaką zmianę powoduje turystyka w reorientacji społeczności na wartości naczelne? Czy jest czynnikiem dezorganizacji społecznej w znaczeniu rozpadu tradycyjnego systemu wartości i nie zastąpienia go nowym spójnym? Podstawowymi kryteriami w ocenie wpływu turystyki jako pozytywnego lub negatywnego dla środowiska powinny być wyżej wymienione tj. dostęp do informacji /prawda/, społeczna integracja /miłość/, rozwój kultury /twórczość/ i możliwość dokonywania wyboru /wolność/.

W badaniach tych zastosujemy następujący schemat analizy: W początkowym momencie rozpatrujemy turystykę jako czynnik socjo-kulturowych przemian w środowisku odwiedzanym i przemian dotyczących samych turystów.

Przemiany te mogą być traktowane jako zmienne zależne. Pytając o ich charakter i kierunek powinno się poszukiwać pewnej liczby elementów po stronie społeczności przyjmującej i społeczności, z której pochodzą turyści. Te elementy stanowią zmienne niezależne. Typ spotkania jest tu ~~elementem~~ ^{zmienną} pośredniczącą.

/źródło: J. Jafari
K. Przeciawski/

Proponuje się metodę kolejnego przybliżania się do rzeczywistości /w związku z tym do różnorodności/. Na kolejnych szczeblach analizy pojawiać się będą coraz szczegółowsze i wraz z porządkującymi je wymiarami - nowe zmienne.

1. Zasadniczym rysem interesującego nas zjawiska jest ruch zachodzący między, jeśli można tak powiedzieć, punktami na continuum wieś - miasto. Stąd pierwszym naszym zadaniem jest lokalizacja społeczności wysyłających /W/ i przyjmujących /P/ na tej skali.

Ponieważ wspomniany ruch odbywa się nie tylko za sprawą turystyki uwzględnić musimy również stopień zaangażowania w turystykę /intensywność ruchu, rozwój bazy, itp./ obu społeczności /W i P/.

Pomocniczym kryterium winna być charakterystyka ewolucji turystycznej /pełna, czy przyspieszona, naturalna, czy wymuszona/.

2. Powyższe zasady tworzenia typów nie zdają sprawy z różnorodności realnych grup, środowisk, regionów uczestniczących w turystyce.

Pojawia się problem "wielkości turystyki".

Zróżnicowanie środowiska przyjmujących proponuję rozpatrzyć pod względem:

struktury społecznej

gospodarki /sezonowość zajęć, poziom

życia, kultury/

rodzaju przestrzeni przyrodniczej i

"zażytkowej" /jako ewentualna atrakcja/

/w tym także zagadnienie "inscenizacji"

Cohen, Mac Connell/

Zróżnicowanie środowisk wysyłających:

zawód, rodzaj zajęcia na co dzień,

wiek /jako czynnik określający miejsce w strukturze społecznej i uczestnictwo w kulturze/

miejsce zamieszkania /nie wystarczy powiedzieć: miasto - to, czy kamienica czynszowa czy willa jest nie mniej ważna/ poziom dochodu.

Zróżnicowanie turystów:

Wydaje się stosowne przyjęcie dwu rodzajów typologii, pierwszy by uwzględniał orientację na wartości i związane z tym motywacje do podróży /np. Cohena rekreacyjny, rozrywkowy, doświadczeniowy itd./ i wyboru miejsca pobytu, i drugi, uwzględniający organizacyjno warunki wyjazdu /masowy z przewodnikiem, indywidualny itp. /patrz Przecławski/.

3. Na najniższym poziomie proponuję wyróżnić pewne podstawowe typy sytuacji interpersonalnych, do których dochodzi w wyniku spotkania gość - gospodarz /ewentualnie jeszcze pośrednik/; przebieg owego spotkania uzależniony jest od kontekstu, którym wyżej, ale ponadto jest to spotkanie między ludźmi, nie sprawozdane bez reszty do gryzmiennych społecznych i kulturowych itd.

3. Podstawowe pytania, hipotezy i pojęcia

- 3.1. Problematyka psycho-społeczno-kulturowa powinna uwzględniać przede wszystkim następujące zagadnienia:

a/ Badanie przemian zachodzących w człowieku powinno dotyczyć w pierwszym rzędzie przemian w postawach i orientacjach na wartości naczelne /zwłaszcza w odniesieniu do drugiego człowieka i w stylu życia:

- w stosunku do MI w zależności od faktu turystyki przyjazdowej
- w stosunku do MII w zależności od faktu turystyki wyjazdowej,
- w stosunku do T w zależności od faktu uprawiania turystyki.

Badania powinny skoncentrować się na następującej problematyce:

- rola tradycji w świadomości jednostki;
- miejsce i rola wartości moralnych i społecznych wśród innych uznawanych wartości;
- postawa twórcza a postawa konsumpcyjna.

b/ Badania turystów w szczególności powinny dotyczyć potrzeb psychicznych realizowanych przez aktywność turystyczną, jak również obejmować:

- społeczną strukturę turystów; /wiek, płeć, wykształcenie, zawód, skąd przybyli/;
- potrzeby zaspakajane przez aktywność turystyczną,
- motywacje do podróżowania, oraz oczekiwania związane z pobytem w danym regionie, miejscowości,
- zachowania turystów.

Szczególne uwagi należałoby zwrócić na badania młodzieży.

c/ badania przemian zachodzących w środowisku powinny dotyczyć przede wszystkim przemian w środowisku przyjmującym /P/ i w miarę możliwości wysyłającym /W/ i obejmować przemiany o charakterze społeczno-kulturowym z uwzględnieniem przemian ekonomicznych i przestrzennych środowiska.

Problematyka społeczno-kulturowa uwzględniać powinna następujące zagadnienia:

- przekształcanie środowiska z typu środowiska zamkniętego
w typ środowiska otwartego;
- zmiany funkcji rodziny;
- między i wewnątrz-pokoleniowe zmiany w zakresie pełnio-
nych ról;
- relacje pokoleniowe wewnątrz rodziny;
- zmiany w zakresie uczestnictwa w kulturze;
- zmieniająca się rola tradycji;
- wzrost zjawisk patologii społecznej.

Badaniami należy również objąć postawy zajmowane przez spo-
łeczności wobec turystyki.

d/ Istotny wpływ na proces uspołecznienia jednostki wywiera
uczestnictwo w rozmaitych grupach czy sytuacjach społecznych
np. rodzinnych, sąsiedzkich, rówieśniczych itp., oraz warunki
określonej subkultury lokalnej czy regionalnej, w szczególno-
ści jej układ stratyfikacyjny. Ewentualne przemiany w orienta-
cjach na wartości, postawach, stylu życia zachodząco pod wpły-
wem turystyki odbywają się poprzez pryzmat międzyludzkich
stosunków istniejących w danej społeczności lokalnej /kontrola
społeczna, przewaga kontaktów bezpośrednich, specyficzny charak-
ter więzi społecznych, bliskość przestrzenna/.

W związku z powyższym uważa się za celowe badanie struktury
społeczności lokalnej w miarę możliwości w szczegółowym zakresie,
który uwzględniałby:

- układ instytucji i warstw społecznych,
- procesy ruchliwości społecznej,
- stosunki między grupami nieformalnymi,
- zakres funkcjonowania środowisk podrzędnych w stosunku

- do społeczności lokalnej /sąsiedztwo, grupy rówieśnicze/,
- czynniki wyznaczające stosunki dystansu, więzi i antagonizmów społecznych /ekonomiczne, zawodowe, stosunek do tradycji/,
- konflikty międzygrupowe i ich charakterystykę.

Podsumowanie.

Turystyka a środowisko społeczno-kulturowe

Podstawowe pytania dotyczą: /s. 3/

1. Tych cech turystyki /tj. turystów, przemysłu, instytucji, pośredniczących i gospodarzy oraz relacji między nimi/, które wywołują zmiany w środowisku odwiedzanym.
2. Tych zmian społeczno-kulturowych
 - /a/ w środowisku odwiedzanym /i jego mieszkańcach/,
 - /b/ wśród turystów,
 - /c/ w środowisku wysyłającym, które można przypisać wpływowi lub uprawianiu turystyki.
3. Związków między cechami turystyki /p.1/, a rodzajem zmian /p.2/.
4. Dynamiki zmian /tj. powiązania procesu turystyki z procesem zmian/.

Odpowiednio możemy uszeregować hipotetyczne odpowiedzi na powyższe pytania.

1.1. Zakres i siła zmian zależą od:

- a/ dystansu kulturowego między gośćmi a gospodarzami,
- b/ rozmiaru napływu turystów,
- c/ wielkości wyodrębnionej instytucjonalnie sfery "tourist setting"
- d/ stopnia zaangażowania w procesie interakcji.

2. /a/ Zmian możemy oczekiwać przede wszystkim w:

- a/ systemie wartości,
- b/ funkcjonowaniu środowiska wychowawczego i kontroli społecznej,
- c/ strukturze ról i sposobach ich definiowania,
- d/ organizacji społecznej /struktura rodziny, układ instytucji i warstw społecznych, czynniki wyznaczające stosunki dystansu, więzi i antagonizmów,
- e/ stosunku do własnej kultury /w tym tradycji i religii/,
- f/ stosunku do pracy i czasu wolnego,
- g/ ruchliwości społecznej i definicji awansu,
- h/ rozmiarze i wzorach konsumpcji,
- i/ zakresie wiedzy i poziomie wykształcenia.

Ogólną hipotezę opisującą kierunki zmian można sformułować następująco:

wraz z rozwojem turystyki w danym regionie, społeczności przyjmujące turystów przemieszczają się wzdłuż continuum wieś - miasto w kierunku miejskości.

Szczegółowe hipotezy odpowiadające na pytania o rodzaj zmian zachodzących w wymienionych wyżej sferach życia społecznego i kultury powinny dotyczyć następujących zjawisk:

2.1. Heterogenizacji, tj. rosnącego różnicowania i autonomizacji poszczególnych systemów działania /zwłaszcza w odniesieniu do punktów a, c, d, h, i/.

2.2. Otwarcia, tj.

- zaistnienie warunków społecznych sprzyjających przejmowaniu wzorów z zewnątrz,

- ułokowaniu przedmiotów aspiracji i dróg awansu poza społecznością lokalną,
- przywojenie przybyszów jako stałego elementu interakcji społecznych.

- 2.3. Dezorganizacji i ewentualnej przebudowy /zwl. a, b, d/.
- 2.4. Komercjalizacji /e/ tj. redukcji wartości własnej kultury do systemu wymiany rynkowej.
- 2.5. Standaryzacji, tj. zaniku lokalnych odrębności /poza tymi które są na sprzedaż/ w rezultacie konformistycznej odpowiedzi na oczekiwania turystów. Możliwa jest tu hipoteza konkurencyjna opisująca warunki powstania tzw. reakcji natywistycznej, czyli odbudowania pozytywnego stosunku do własnej kultury w wyniku kontaktu z obcymi, czemu towarzyszy podkreślenie wszelkich odrębności i wrogość wobec zmian.
- 2.6. Racjonalizacji, tj. zmiany podstaw funkcjonowania instytucji i stosunków międzyludzkich w kierunku wzrostu "użyteczności".

Hipotezy odnoszące się do pytań z grupy /3/ i /4/ wypracują poszczególni badacze w drodze własnych studiów nad wybraną przez siebie problematyką.

Wpływ turystyki na środowisko odwiedzane -schemat procedury badawczej

W języku badań eksperymentalnych można rzecz ująć następująco: miejscowość /region/ turystyczny jest badanym obiektem, ruch turystyczny - bodźcem. Mierzymy wpływ bodźców na stan obiektu. Należy wziąć pod uwagę liczne komplikacje:

- na środowisko oddziaływują również inne bodźce /"nieturystyczne" - nT - nI /
- bodźce, których wpływ nas interesuje / T / nie są jednorodne /tzn. nie istnieje turystyka, lecz są turystyki/
- obiekty, których zmianę chcemy obserwować, również są rozmaite /nie ma O , tylko $O_1, O_2, O_3, \dots$ /

Tak więc zakres naszego pola badawczego musi być na tyle szeroki aby:

a/ skonfrontować hipotezy o wpływie T_n na O_n z konkurencyjnymi hipotezami o wpływie nT na O_n , ewentualnie stwierdzić interakcję nT i T ;

b/ objąć zróżnicowanie pod istotnymi względami T i O .

Najczystsza realizacją postulatu a/ byłoby dobranie dla każdego O grupy kontrolnej, czyli takiego regionu lub miejscowości, która przy maksymalnym podobieństwie, nie podlega wpływowi czynnika T .

Wydaje się to jednak mało realne. Co do p. b/ powstaje kwestia jak mamy rozumieć "istotne względy". Można przy doborze empirycznej reprezentacji dla różnych typów T i O dbać o pokrycie całej złożoności zjawiska turystyki w kontekście przemian środowiska odwiedzanego /reprezentatywność wyczerpująca zjawisko/ albo dbać o rozwiązanie pewnego problemu /reprezentatywność kierowana problemem/. Pewne propozycje odnośnie pierwszej z wymienionych strategii zawarto są w tabeli na str. 8 niniejszego opracowania, oraz w tekście na str. 9 i 10.

Obecnie wypada bliżej omówić drugi sposób postępowania, znany jako na wstępie, iż decyzja, który z nich ostatecznie jest używany, oznacza rozstrzygnięcie sprzeczności między szerokością a głębokością badania, które się przy badawczej eksploracji konkretnego

terenu winna raczej pójść w kierunku "głębokości", natomiast przygotowanie teoretyczne i inne elementy "desk research" mogą, a nawet powinny, objąć zjawisko turystyki możliwie szeroko. Dzięki temu uzyskane przez nas dane empiryczne będzie można interpretować w odpowiednim kontekście.

Powstaje pytanie, jaki problem ma kierować wyborem obszaru badawczego, a potem pracą terenową?

Główny przedmiot badań określony na str. 3 wymaga konkretyzacji. Dla tej części programu badawczego, która dotyczy wpływu turystyki na środowisko odwiedzane, płodna byłaby orientacja na rozwiązanie następującego problemu społecznego: Jak uchronić małe, nie przeciążone jeszcze ruchem turystycznym społeczności lokalne przed szkodliwymi skutkami przyspieszonej modernizacji, wywołanej m.in. masową turystyką i obciążającą ją przemysłu? Jeśli uznamy, że tak sformułowany problem /powtórzmy: społeczny, nie badawczy/ może również zainspirować badaczy zjawisk ekonomicznych i przestrzennych, sprawa wyboru miejscowości /regionów/ w których podejmować badania, rysuje się dość jasno.

Punktem wyjścia, można powiedzieć, grupą eksperymentalną, będą wówczas miejscowości, dla których określiliśmy powyższy problem. Muszą więc być one małe, z niewielką ilością turystów, ze słabo rozbudowaną bazą itd., z tym jednakże, iż można w nich oczekiwać w ciągu najbliższych pięciu lat znacznego rozwoju turystyki.

Doposażeniem obszaru badawczego będą miejscowości kontrolne dobrane ze względu na różne układy istotnych czynników /zmiennych o charakterze sekcjonistycznym/, czyli reprezentujące różne typy i t.

przewodzący do wyznaczenia terenów badań postępowanie typolo-

głównym należy mieć na uwadze dwa warianty:

- 1/ wyznaczenie szeregu typów miejscowości i taki wybór ich empirycznych reprezentacji, aby zespół miejscowości z danego kraju pokrył wszystkie typy,
- 2/ taki wybór, aby dopiero wszystkie badane miejscowości z wielu krajów wyczerpały naszą typologię.

Wariant drugi wypada raczej odrzucić, ponieważ specyfika systemowa /kultura narodowa, typ ustroju ekonomiczno-społecznego/ może sprawić nieusuwalne przeszkody w jednoznacznym kwalifikowaniu pól badawczych do danego typu. Zmienne systemowe zwiększają arbitralność tego rodzaju decyzji, a ponadto mogą okazać się istotniejsze niż wybrane przez nas zmienne typologiczne.

Jeśli więc wybierzemy wariant pierwszy, staniemy przed koniecznością poważnego ograniczenia ilości typów, gdyż w przeciwnym wypadku narodowe środki realizacyjne okazałyby się niewystarczające do prowadzenia badań w kilkunastu rejonach /czy nawet miejscowościach/.

Wobec powyższego proponujemy skupić się na następujących zmiennych /jako kryteriach wyboru/:

- a/ nasilenie ruchu turystycznego,
- b/ forma turystyki,
- c/ czas trwania funkcji turystycznej.

Przez formę turystyki rozumiemy te wszystkie warunki organizacyjne i związane z bazą, które:

- decydują o potencjalnej możliwości kontaktu gość - gospodarz /w skrajnych przypadkach turysta wśród turystów i turysta wśród tubylców/,
- określają wolność turysty /zależność turysty od programu lub zależność programu od turysty/.

Czas trwania funkcji turystycznej nie oznacza stopnia zaawansowania w rozwoju turystyki /od odkrycia do przeinwestowania/, lecz po prostu to, jak długo ludność ma do czynienia z turystami, co można mierzyć ilością pokoleń.

Skrzyżowanie wymienionych kryteriów wyznaczy osiem typów /pod warunkiem, że uznamy zmienne za dwuwartościowe/.

Pozostaje do rozważenia typ zajęć miejscowej ludności. Nie można, jak się wydaje, pominąć tego, czy jest to ludność rolnicza, czy raczej oddaje się zajęciom typu miejskiego. Proponujemy, żeby to zróżnicowanie uwzględnić na poziomie międzynarodowym. Natomiast wielkość miejscowości powinna być ustalona na poziomie 2-7 tys. mieszkańców.

Problematyka ekonomiczna

Przy założeniu wzajemnych i różnorodnych interakcji czynników socjo-kulturalnych i ekonomicznych, sposób postępowania uzależniony jest od celu podejmowanych badań, które może, a nawet powinien, ograniczać zakres podejmowanych prac. W naszym przypadku /cel polega na badaniu zmian socjo-kulturalnych pod wpływem turystyki/. Zadania ekonomisty ustalone być muszą na podstawie hipotetycznego wyodrębnienia zmian socjo-kulturalnych, jeżeli założymy, że zostały one trafnie ujęte^{1/}. Nie należy ich traktować jako zamkniętej całości, bowiem podczas badań nastąpi konieczna weryfikacja hipotez i mogą w jej rezultacie powstać nowe.

Tak więc - biorąc pod uwagę istniejące hipotezy badawcze i ogólne założenia metodyczne - należałoby zaproponować w pierwszej kolejności:

^{1/} Hipotezy ujęte w opracowaniu: J.L.M. van Doorn, A.S. Fravis, Tourism in its socio-cultural context, as a factor of change General Framework of the research design, July 1983, Birmingham.

1. Wybrać miejsce atrakcyjnych i mało atrakcyjnych turystycznie, a podobnych do siebie pod względem rozwoju kulturalnego, stopnia urbanizacji, gęstości zaludnienia itp.
2. Porównanie określonych niżej wskaźników ekonomicznych, wynikających z przyjętych hipotez i tak:
z hipotezy dotyczącej współzależności między oczekiwaniami osiągnięcia zysków, a zadaniami systemu wartości wynika w sferze ekonomicznej konieczność dokonania prób określenia wielkości owych zysków. Próba ta nie będzie bezpośrednia /wielkość dochodów/, a jedynie pośrednia poprzez określenie takich wskaźników jak:

- wielkość turystów a ilość host population /mieszkańcy, kwatery, prowadzone oficjalnie zakłady przemysłu gospodniego, miejsce konsumenckie w różnych sektorach itp./;
- rodzaj i struktura turystów /kraj, zawód, wykształcenie/;
- /segmentacja quest population/.

Z hipotezy, dotyczącej współzależności pomiędzy opłacalnością turystyki, a wzmacnianiem stereotypów turystycznych wynika konieczność określenia:

- cen podstawowych usług i towarów turystycznych we wszystkich sektorach;
- analizy bazy turystycznej /podstawowe usługi turystyczne, wskaźniki dotyczące ilości miejsc noclegowych czy konsumenckich na ilość właścicieli /z uwzględnieniem możliwości penetrowania tzw. rynku nieoficjalnego /jeżeli on rzeczywiście istnieje/;
- próby obliczenia efektywności działalności i jej opłacalności z punktu widzenia średniej płacy. Wynaga to z kolei badań nad intensywnością wykorzystania bazy - sezonowością,

Hipoteza dotycząca zależności pomiędzy sposobem wydatkowania pieniędzy zarabianych przez kobiety dzięki obsłudze turystów a stopniem emancypacji tych kobiet jest bardzo trudna do ekonomicznej weryfikacji. Winno się bowiem założyć przeprowadzenie badań ankietowych wśród kobiet zarabiających na turystyce z pytaniami o sposób wydatkowania tych pieniędzy. Badania te mogą w praktyce okazać się trudne a ich wyniki mało wiarygodne, ze względu na trudności w doborze wielkości i struktury próby, jej reprezentatywności a także nie w pełni możliwą do sprawdzenia oceną odpowiedzi na postawione pytania.

Z kolei hipoteza zakładająca korelację pomiędzy wzrostem liczby turystów, a zanikaniem tradycyjnych rzemiosł jest łatwa do zweryfikowania. Należałoby ustalić listę tych rzemiosł i określić liczbę ich wykonawców, a także dokonać próby kształtowania się jej tendencji rozwojowej w przeszłości.

Aby zapewnić możliwość zweryfikowania dalszych hipotez należałoby dokonać próby zebrania jeszcze dalszych danych, a mianowicie:

- listy artykułów artystycznych wg rodzajów, klas, branż i przeznaczeń podlegających standaryzacji a rozprowadzanych przy pomocy sieci handlu stacjonarnego;
- listy artykułów niestandaryzowanych sprzedawanych za pośrednictwem wszelkich form handlu;
- określenie liczby i udziału turystów korzystających z form zorganizowanych /FWP, domy zakładowe, wycieczki, kolonie/ zarówno krajowych, jak i zagranicznych a także oszacowanie liczby i udziału turystów podróżujących niezależnie.

Należy natomiast zdać sobie sprawę z tego, że niektóre wielkości niezbędne do weryfikacji postawionych hipotez są niewymiennie

trudne - bądź wręcz niemożliwe do ustalenia.

Są to:

- próba ustalenia trendu rozwojowego turystyki w przeszłości;
- określenie liczby nieoficjalnych pośredników /portierzy, taksówkarzo, przewodnicy, spontaniczni gospodarze itp./;
- określenie rodzaju rozrywek, stopnia ich użyteczności, udziału w ogólnej liczbie rozrywek, dokonanie analiz porównawczych w tym zakresie.

Problematyka przestrzenna

1. Badania dotyczyć będą zagadnień przestrzennych w kontekście socjokulturowych związków turystyki ze środowiskiem. Przede wszystkim rozpatrywane będą tendencje zmian, jakie turystyka wywołuje w środowisku przestrzennym i wzajemnie - oddziaływania środowiska na postawę turysty /potencjonalnego turysty, gospodarza/.
2. P r z e s t r z e ń rozumiana jest szeroko; obejmuje ona całokształt środowiska otaczającego turystę /gospodarza/ w miejscu jego pobytu /miejscu zamieszkania/. Zawiera ona:
 - a/ dostępny do percepcji krajobraz kulturowy i naturalny, łącznie z przejawami życia /ludzie, zwierzęta/.
 - b/ cechy geograficzne i ekologiczne krajobrazu, w tym również klimat i mikroklimat, bieżące warunki atmosferyczne, charakterystyczne zjawiska odczuwane zmysłowo i emocjonalnie,
 - c/ przestrzeń zamkniętą w obrębie zespołów i obiektów architektonicznych wraz z ich wystrojem, wyposażeniem i użytkownikami.

3. Zakłada się studia teoretyczne oraz badania następujących rodzajów oddziaływań:

3.1. Program maximum:

3.1.1. Oddziaływanie turystów /potencjalnych turystów,

gospodarzy/ oraz turystyki jako zjawiska społecznego, kulturowego i ekonomicznego na przestrzeni;

a/ oddziaływanie turystów na przestrzeni odwiedzanej

/negatywne np. degradacja walorów naturalnych i kulturowych, zakłócenia funkcjonowania ekosystemów, pogarszanie się warunków użytkowania przestrzeni przez mieszkańców stałych miejscowości turystycznych - wskutek nadmiernej liczebności turystów lub braku zagospodarowania, atakże pozytywne: urozmaicenie krajobrazu, wyniki pracy i twórczego działania gości etc./,

b/ oddziaływanie turystów na miejsce ich codziennego

zamieszkania /np. zmiany środowiska inspirowane wzorcami przestrzeni odwiedzanej, stopniem jej ochrony/,

c/ oddziaływanie gospodarzy na przestrzeń ich stałego miej-

sca zamieszkania /przejawy harmonijnego bądź dysharmonijnego kształtowania przez nich przestrzeni jako efekt turystyki, stopień uwzględnienia problematyki turystycznej w planowaniu przestrzennym/.

3.1.2. Oddziaływanie przestrzeni na turystę:

a/ oddziaływanie przestrzeni /środowiska przestrzennego/

miejscowości odwiedzanej na turystów - zdrowotne, emocjonalne, poznawcze, wychowawcze, patriotyczne, zależne od: typu środowiska odwiedzanego, jego atrakcyjności,

turystycznej, rodzaju i czasu trwania kontaktu z przestrzenią, typu percepcji, nastawienia turysty itd.

b/ wpływ miejsca stałego zamieszkania na potencjalnych turystów /preferencje typu przestrzeni kontrastującego ze stałym miejscem zamieszkania/.

3.2. Program minimum:

Konieczne jest objęcie badaniami conajmniej następujących punktów:

pkt. 3.1.1. a/ i c/

i pkt. 3.1.2. a/

4. Metodologia badań /wstępne sugestie/

1. Metodologia badań powinna zawierać:

A. Badania studyjne /Desk Research/

B. Badania terenowe

A. Badania studyjne /analiza istniejących wyników badań, danych statystycznych, różnych rodzajów dokumentacji/ powinny dostarczyć:

- podstawowych informacji o społecznym, ekonomicznym i fizycznym rozwoju poszczególnych rejonów,

- danych koniecznych do ustalenia socjo-ekonomicznych wskaźników i powinny dać odpowiedź w jakich punktach ~~nie~~ nie mamy wystarczających informacji.

B. Badania terenowe będą dotyczyć:

a/ przemian zachodzących w człowieku /turyście i mieszkańcu/

b/ przemian zachodzących w środowisku,

oraz ~~wszystkie~~ innych ważnych zjawisk, o których wiedza z badań studyjnych okaże się nie satysfakcjonująca.

2. Realizacja badań /Desk Research i Field Research/ wymaga przygotowania:

- a/ typologii społeczności przyjmujących i społeczności wysyłających /z możliwością zastosowania istniejących/,
- b/ typologii polityki recepcyjnej,
- c/ typologii turystów,
- d/ typologii form turystyki.

ad a.- kryteria do typologii społeczności powinny być, jeśli to możliwe, oparte na podejściu zintegrowanym /socjokulturowe, ekonomiczne i fizyczne/. Można np. odróżnić rozwinięte i rozwijające się kraje lub regiony biorąc pod uwagę te trzy aspekty.

ad b.- można uwzględnić środki podjęte przez lokalne rządy wobec turystyki przyjazdowej,

ad c.- można stosować typologię E. Cehona,

ad d.- typologii form turystyki można dokonać przy pomocy kombinacji różnych kryteriów /np. pora roku, liczebność turystyki, sposób zorganizowania, sposób akomodacji, kraj z którego pochodzą turyści, cel podróży, środek transportu i inne/.

Uwaga: Punktem wyjścia dla każdej powyższej typologii muszą być założenia odnośnie definicji i /lub/ wskaźników.

3. Podstawowe narzędzia

Jako narzędzia badań terenowych mogą być zastosowane:

- wywiad /oparty na kwestionariuszu/ z kompetentnymi

informatorem, mieszkańcami, turystami,

- bezpośrednia obserwacja.

Jako narzędzia badawcze n.m. proponuje się nieskatęgowany wywiad /wg ustalonych wytycznych/ z kompetentnymi informatorami /naczelnik gminy, nauczyciel, ksiądz, sołtys itp./ oraz z przedstawicielami grup, środowisk wyznaczonych na podstawie tych wywiadów.

Szczególną uwagę należałoby zwrócić na układy grup nieformalnych, udział poszczególnych grup w uroczystościach rodzinnych, religijnych czy ludowych. Należałoby tu preferować podejście "etic".

W ten sposób zebrane informacje mogłyby służyć jako materiał porównawczy do informacji uzyskanych w sposób bardziej skatęgowany w zakresie uznawanych wartości, stylów życia, oraz wyznaczenia zasięgu funkcjonowania tych wartości i stylów życia.

W I fazie badań porównywanoby wyniki badań przeprowadzonych w miejscowościach

- a/ o słabo rozwiniętym ruchu turystycznym,
 - b/ o rozwiniętym i posiadającym tradycje ruchu turystycznego
- /oba typy miejscowości w tym samym regionie/.

Badania przeprowadzone po 5 latach /w tych samych miejscowościach/ ujawniają dynamikę zmian, które dokonały się w wymienionym okresie.

4. Harmonogram pracy

	1984				1985			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Badania studyjne -----								
Wyjęcie ogólnego projektu -----								
Badania pilotażowe -----								
Badania terenowe -----								
Analiza danych -----								
Interpretacja -----								
Raport końcowy -----								
Dyrektywy dla polityki społecznej -----								

z możliwością powtórzenia badań
po 5, 10, 15, 20latach

Janusz Zdebek

TURYSTYKA W JEJ KONTEKŚCIE SPOŁECZNO-KULTUROWYM
JAKO CZYNNIK ZMIAN /ASPEKT PSYCHOLOGICZNY/

I Badania psychologiczne stanowią fragment szeroko zakrojonych interdyscyplinarnych badań /socjologicznych, ekonomicznych oraz przestrzennych/ nad turystyką jako czynnikiem zmian.

Ogólnie sformułowane podstawowe pytanie badawcze brzmi ::
Jakim przemianom podlega człowiek współczesny pod wpływem środowiska / przyrodniczego, kulturowego, ekonomicznego i społecznego/ przekształcanego w związku z procesem turystyki?

W obrębie tak sformułowanego tematu i pytania badawczego wyodrębniono dwa podtematy psychologiczne :

- a/ Jakie potrzeby psychiczne człowieka realizowane są przez aktywność turystyczną ?
- b/ Postawy społeczności terenów odwiedzanych wobec turystów i turystyki ?

II. Wymienione tematy nasuwają kilka dalszych pytań ::

- ad a/ 1. Jaka jest struktura społeczna turystów odwiedzających dany region lub miejscowość ?
2. Jakie były okoliczności i przyczyny wyboru danej miejscowości / lub regionu/ jako miejsca przyjazdu ?
3. Jakiego typu kontakty nawiązał turysta z mieszkańcami terenu odwiedzanego ? Jak ocenia tych mieszkańców ?
4. Charakterystyka zachowań turystów w miejscu odwiedzanym w aspekcie :: - kontaktów z ludnością miejscową
- kontaktów z drugim turystą
- sposobów spędzania czasu, form aktywności, itp.

- ad b/ 1. Jaką postawę zajmują mieszkańcy terenu odwiedzanego wobec turystów ?

Dotyczyć będą ruchu urlopowego / letniego i zimowego ?/ i ewentualnie ruchu sobotnio-niedzielnego.

Ze względu na podstawowy problem badań tj. dokonujący się proces przemian proponuję, aby badania objęły także tereny, gdzie ów proces będzie przebiegał najwyraźniej, to znaczy miejscowości małe, dopiero rozwijające się jako ośrodki ruchu turystycznego.

Wstępnie przyjmuję, iż badania obejmą 4 miejscowości o zróżnicowanym położeniu, które wpłynie na typ odwiedzających je turystów.

IV Badania zostaną przeprowadzone przy użyciu :

- a/ skonstruowanego specjalnie kwestionariusza, który służyć będzie do badania potrzeb i motywacji turystów, rodzajów ich kontaktów z ludnością miejscową oraz posłuży do charakterystyki struktury społecznej turystów odwiedzających dany rejon.
- b/ obserwacji, przeprowadzonej w oparciu o skonstruowany arkusz obserwacyjny, dla określenia typów zachowań turystów.
- c/ wywiadu z mieszkańcami terenów odwiedzanych wg przygotowanego schematu. Wywiad ten dotyczył będzie postaw mieszkańców wobec turystów i turystyki.

Wymienione metody zostaną użyte także do powtórnych badań przeprowadzonych po upływie 5, 10, ... lat.

Konstrukcja kwestionariusza związana jest z przyjęciem teoretycznych założeń dotyczących definicji pojęcia potrzeby i określeniem listy potrzeb, które mogą być zaspokojone poprzez aktywność turystyczną.

Proponuję przyjąć definicję określającą potrzebę jako : "trwałą właściwość /dyspozycję/ człowieka polegającą na tym, iż bez spełnienia określonych warunków człowiek nie może osiągnąć albo utrzymać pewnych ważnych stanów lub celów / tzw. zobiektywizowane pojęcia potrzeby/.

Jako koncepcję potrzeb przydatną po pewnych modyfikacjach do badań proponuję klasyfikację T. Kocowskiego, który wyróżnia 5 grup potrzeb :

- 1/ potrzeby egzystencjalne, np. pokarmowe, rekreacyjne, zdrowotne
- 2/ potrzeby prokreacji i rozwoju, np. reprodukcji, wychowawcze, rodzinne i samorealizacji
- 3/ potrzeby społeczne, np. przynależności, więzi emocjonalnej, akceptacji, współuczestnictwa
- 4/ potrzeby funkcjonalne, np. informacyjne, sprawnościowe, swobody, innowacji,
- 5/ potrzeby psychiczne, np. recepcji kultury, estetyczne, aktywnej rekreacji.

Należy pamiętać, dążąc do opisu i wyjaśnienia zachowań człowieka, iż istnieją co najmniej 3 źródła ukierunkowujące aktywność człowieka. System potrzeb jest tylko jednym z nich. Człowiek może działać także pod wpływem polecenia lub nakazu ze strony innych ludzi lub zbiorowości. Jednostka może podejmując działania i decyzje na poziomie racjonalnym i w pełni świadomym postępować pod wpływem "autorozkazów". Owe nakazy zewnętrzne lub wewnętrzne mogą być ale nie zawsze są zgodne z naturalnym systemem potrzeb.

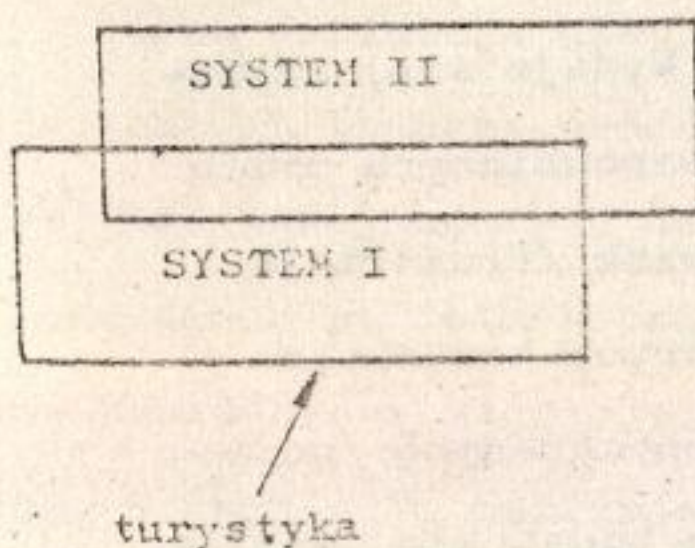
ROLA EKONOMII W BADANIACH nad ZNACZENIEM
TURYSTYKI jako CZYNNIKA ZMIAN SOCJO-KULTUROWYCH

Celem referatu jest określenie znaczenia i konieczności współpracy różnych nauk społecznych /socjologia, kulturoznawstwo, psychologia, ekonomia/ w badaniach nad turystyką. Jest nim też wskazanie nakładających się pól badawczych rozmaitych nauk społecznych w dziedzinie turystyki, a także określenie sposobu dokonywania badań, których konsekwencją winno być sformułowanie uogólnień.

Bezpośrednim bodźcem do podjęcia rozważań jest projekt badań nad turystyką w jej socjo-kulturalnym kontekście, jako czynnika zmian. W rozważaniach swych reprezentować będziemy punkt widzenia ekonomisty -co wcale nie oznacza konieczności podejmowania mało istotnych z punktu widzenia postępu wiedzy prób udowodnienia dużego lub wiodącego znaczenia ekonomii w badaniach nad turystyką. Oznacza to jedynie posługiwanie się ekonomicznym aparatem pojęciowym i metodologicznym przy rozpatrywaniu niektórych zjawisk i pozostawienie innych - równie istotnych zjawisk o charakterze socjo-kulturalnym bez należytego podbudowania teoretycznego. Nie zmieni to jednak z pewnością istoty rozważań.

Znaczenie nauk socjologicznych w badaniach nad turystyką i wyjaśnianie przyczyn niewielkiego do tej pory zainteresowania nimi było już przekonywująco i wielokrotnie określone /J.Jafari, A.Trawis, K.Przedłowski, M.Dragicowić J.Aramberri/.

Warto tu wskazać chociażby na skutki tych zmian o charakterze socjo-kulturalnym, które - aczkolwiek trudno mierzalne - są obserwowane i odczuwalne /wzajemne przenikanie kultur, zmiana przyzwyczajęń konsumpcyjnych, zmiany we wzorcach zachowania itp./ Turystyka ma więc istotny wpływ na dokonywające się zmiany w systemie socjo-kulturalnym różnych grup społecznych a przede wszystkim tych, które zamieszkują centra ruchu turystycznego. Zdając sobie w pełni sprawę, że nie jest ona jedynym czynnikiem zmian, jej oddziaływanie można w sposób uproszczony przedstawić na schemacie:

Zadaniem nauki jest zmierzenie rodzajów tych zmian, ich tempa i ukierunkowania, poszukiwanie metod pomiaru, określenie prawidłowości, sformułowanie uogólnień i przekazanie wskazówek praktyce w zakresie kształtowania polityki turystycznej. Brak takich badań jest mocno odczuwalny, nie tylko w środowisku nauki, ale i praktyki nastawionej przecież w sposób proprodukcyjny i efektywnościowy.

Poświęcenie dotąd zasadniczej uwagi badawcom nad cost-benefit analysis i zaniechanie bądź ograniczenie badań nad zjawiskami socjo-kulturalnymi, a nawet przestrzennymi spowodowane było - naszym zdaniem - tempem tych zmian i ich skutków dla polityki turystycznej.

Zmiany ekonomiczne przejawiające się we wzroście dochodów z turystyki dla przedsiębiorstw, regionów i państw, zmianach w strukturze zatrudnienia, ponoszeniem nakładów i ich efektywnością występowały niemal natychmiast wraz ze wzrostem udziału ludności w turystyce. Ich wielkość była niemal proporcjonalna do liczby turystów /aczkolwiek o różnym natężeniu w zależności od rodzaju uczestników, rodzajów turystyki, czynników przestrzennych, systemów gospodarczych itp./.

Zmiany socjo-kulturalne dokonywały się wolniej, przez co nie były dłuższy czas dostrzegalne. Skutki tych zmian dla polityki turystycznej objawiały się jeszcze później /o różnym natężeniu w zależności od kraju i regionu/. Wydaje się, iż doszło do momentu, w którym nieuwzględnianie wspomnianych zmian doprowadzić może do szeregu negatywnych zjawisk /frustracja, alienacja, dewastacja przestrzeni itp./, których konsekwencją będzie także pogarszanie się relacji ekonomicznych /pomimo prowadzenia wyspecjalizowanych, regionalnych badań nie uwzględniających jednak czynników socjo-psycho-kulturalnych/.

Spowodowało to podjęcie niezwykle cennych wysiłków nad wzrostem roli nauk socjo-psycho-kulturalnych w badaniach nad turystyką. To dostrzeżenie nowej sfery niebadanych dotąd zjawisk i przewartościowywanie poglądów środowisk twórczych i decyzyjnych spowodować jednak może przejście z jednej pozycji krańcowej w drugą i powstanie tezy o możliwości naukowego wyjaśnienia zjawiska turystyki tylko na gruncie teorii socjologicznych.

W związku z powyższym ważnym wydaje się sformułowanie dwóch następujących tez:

1. Uogólnienia dotyczące zjawiska turystyki sformułowane jedynie na podstawie badań jednej tylko spośród nauk społecznych /sociojologia, psychologia, ekonomia/, nie mogą wyjaśnić całkowicie tego zjawiska i doprowadzić do powstania teorii turystyki bądź sformułowania optymalnych narzędzi polityki turystycznej;
2. Istnieje konieczność wydzielenia pól badawczych różnych nauk społecznych i określenie ich wzajemnych "osmotycznych" współzależności.

Dla ich wydzielenia musimy więc powrócić do pytania:

"Czym jest turystyka i co się na nią składa?"

Stara definicja głosi, iż jest to zespół stosunków i zjawisk zachodzących podczas podróży i pobytu poza miejscem zamieszkania osób, nie podejmujących działalności zarobkowej¹. Z kolei definicja sformułowana po latach przez J. Arambewiego określa turystykę jako przejściową migrację mającą na celu wypełnienie czasu wolnego. Migracja ta może mieć miejsce w obrębie środowiska własnej społeczności politycznej, w obrębie środowiska własnego narodu, a także innych społeczności i narodów².

Nie ulega wątpliwości, że tę ostatnią definicję sprowadzić można do pierwszej, a tę z kolei do zjawiska zaspokajania potrzeb, które ma z natury rzeczy charakter statyczny - dokonuje się w da-

¹ W. Hanziker, K. Krapft, Grundriss der allgemeinen Fremdenverkehrslehre, Zurich 1942.

² J. Aramberri, Tourism and socio-cultural change. A conceptual Approach, Institute Espanol de Turismo, 1983, s. 7.

nym względnie ściśle określonym okresie czasu. Oczywiście, obie definicje eksponują co innego /pierwsza jest ogólna, druga nakierowuje uwagę na potrzebne w określonych badaniach interakcje o charakterze socjo-psycho-kulturowym/, ale obie nie ujmują zjawiska turystyki w ujęciu dynamicznym, wypełniającym dłuższy, nie ograniczony horyzont czasowy. Ujęcie statyczne przedstawione w prezentowanych definicjach, z natury rzeczy faworyzuje znaczenie badań ekonomicznych, bowiem:

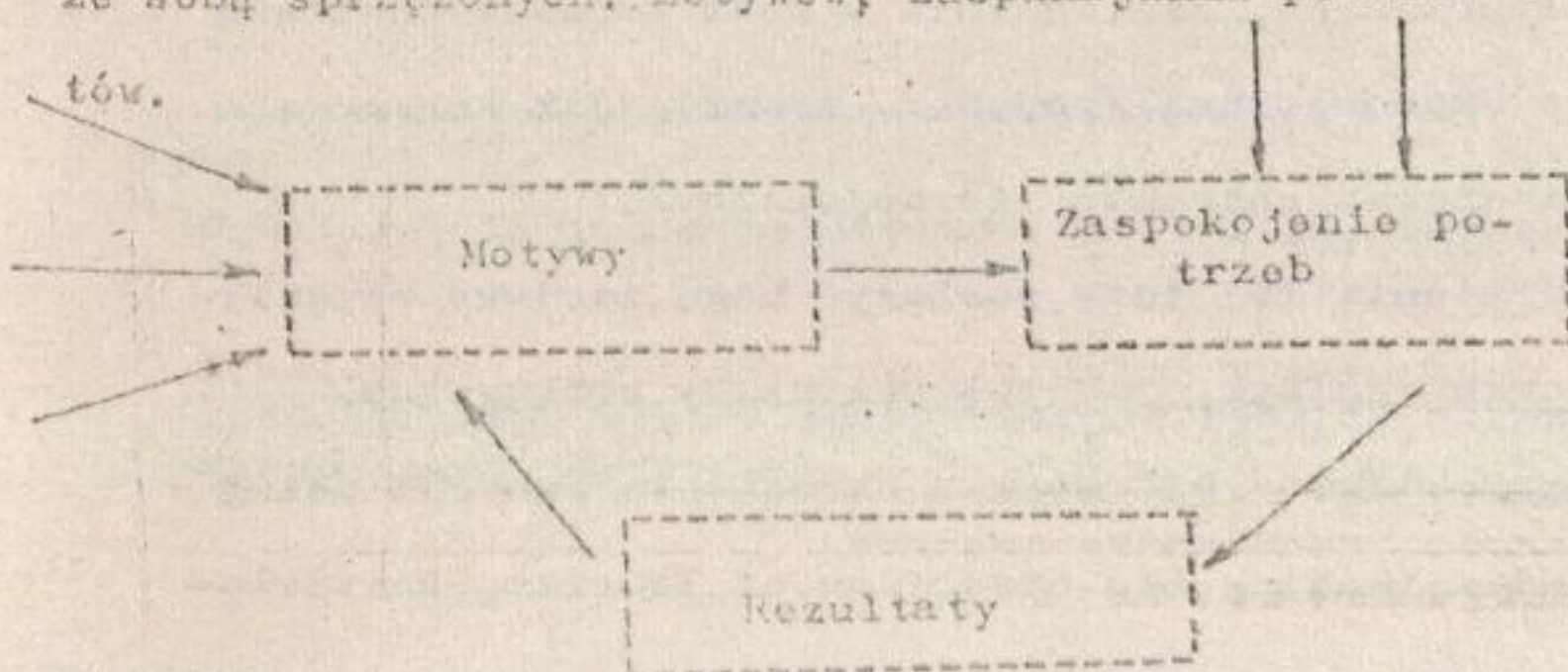
1. Ekonomiczne skutki zaspokojenia potrzeb mogą być obliczone w krótkim czasie, czego nie można powiedzieć o skutkach poza-ekonomicznych. Stąd też przewaga cost-benefit analysis, badań nad doskonaleniem systemów zarządzania, badań rynku itp.
2. Zaspokojenie potrzeb ma charakter zinstytucjonalizowany bądź zoficjalizowany a przez to powiązany z systemem finansowym.
3. Zaspokajanie potrzeb w sferze ekonomicznej /do której można sprowadzić także potrzeby o charakterze kulturalnym/ da się łatwo wytłumaczyć na gruncie teorii ekonomii.

Jeżeli bowiem ekonomia ex definitione jest nauką zajmującą się badaniem praw rządzących produkcją, podziałem i konsumpcją, to zdecydowaną większość zjawisk zachodzących w sferze turystyki można wyjaśnić za pomocą tych praw. Dotyczy to wszystkich podstawowych działów gospodarki turystycznej, do których zaliczyć możemy: problematykę rynku turystycznego, funkcjonowanie przedsiębiorstw turystycznych i zagospodarowania turystycznego¹. Można w tym

¹ G. Gołombski, Uwagi do modelu kształcenia kadr na potrzeby gospodarki turystycznej przez ułożenie o profilu ekonomicznym w Polsce, Prace Naukowe AE we Wrocławiu, nr 174/81, ss. 104-105.

względnie posłużyć się przykładami z zakresu teorii handlu /będącego przecież wraz z gastronomią istotnym składnikiem gospodarki turystycznej/. Nikt dzisiaj nie wątpi w to, że teoria handlu jest teorią ekonomiczną /handel bowiem uczestniczy w procesie reprodukcji, przyczynia się do racjonalnego podziału wytworzonych produktów, jego funkcjonowanie podlega prawom rachunku ekonomicznego/, chociaż zakupy towarów w handlu i gastronomii nie zawsze są podejmowane z motywów ekonomicznych. Jednakże na gruncie teorii ekonomii można pokusić się o wyjaśnienie zjawisk, jedynie w sferze zaspokajania potrzeb, chociaż i tu nie brakuje odniesień do motywów i rezultatów np. marketing. Jednakże teoria ekonomii ma zawsze orientację proprodukcyjną i efektywnościową, co powoduje, iż posługiwanie się nią tylko przy badaniach zjawiska turystyki zawęży pole badawcze do aspektów techniczno-realizacyjnych.

Z całą pewnością w sferze zaspokajania potrzeb możemy wyróżnić zjawiska o charakterze pozaeconomicznym. Ich zbada-
nie jednak i opisanie w ujęciu statycznym jest trudne do zrealizowania, Dlatego też niezbędne jest ujęcie dynamiczne. Możliwość takiego ujęcia /pozwalającego w pełni wykryć wszelkie zmiany wywołane ruchem turystycznym/ upatrujemy w rozpatrywaniu turystyki na trzech płaszczyznach badawczych, wzajemnie ze sobą sprzężonych: motywów, zaspokajania potrzeb i rezultatów.

Sfera motywów i rezultatów mogąca być wyjaśniona na gruncie interdyscyplinarnym wzbogaca także możliwości wyjaśnienia zjawisk w sferze zaspokojenia potrzeb, pozwala na dogłębne a nie tylko powierzchowne ich ujęcie.

Wynika z tego wniosek o konieczności ograniczenia sfery zainteresowań w badaniach nad zmianami socjo-kulturalnymi, spowodowanymi przez turystykę do płaszczyzny motywów i rezultatów.

Powyższy podział o charakterze pierwotnym w niczym nie zmienia niezwykle użytecznego podziału na host, quest, tourist i general population, który jest podziałem dalszym, ułatwiającym prowadzenie badań. Nie przeczy też w niniejszym niezwykle cennej koncepcji J. Jafariego, według której turystyka wprowadzona do społeczeństwa staje się jednostką całego zintegrowanego systemu kultury i życia społecznego. Jeżeli mówi on /J. Jafari/, że turystyka może mieć wpływ negatywny lub pozytywny dla systemu, myśli o rezultatach i motywach turystyki, a nie samym akcie zaspokajania potrzeb¹.

Wydzielając jednak płaszczyznę motywów i rezultatów jako najbardziej użyteczne dla badań nad zmianami socjo-kulturalnymi nie można nie dostrzegać zmian ekonomicznych, mających wpływ na zjawiska zachodzące w tych sferach. Można więc sformułować tezę zakładającą, iż: przyczyny i rezultaty przemian socjo-kulturalnych, szczególnie w host population tkwią także w sferze ekonomicznej /podobnie zresztą jak konsumpcja turystyczna ma nieraz charakter irracjonalny/.

Dla uzasadnienia tej tezy posłużyć mogą zarówno rozważania o charakterze ogólnym, jak też przykłady praktyczne.

Te pierwsze wyprowadzone być mogą z określenia funkcji usług

¹ J. Jafari, *Understanding the Structure of Tourism*, Bratislava 1982.

jak też doświadczeń wypracowanych w marketingowych badaniach motywów uprawiania turystyki i rezultatów tej działalności.

Usługi mają charakter uniwersalny. Są to wszelkie czynności związane z zaspokajaniem potrzeb ludzkich, ale nie służące bezpośrednio do wytwarzania przedmiotów¹. Istotną dla nas sprawą jest określenie funkcji usług. Dostrzega się trzy dominujące funkcje, które mogą świadczyć o wadze usług dla rozwoju społeczeństw. Jedną z nich jest zabezpieczenie warunków do kształtowania się procesów ekonomicznych. Warto przy tej okazji podkreślić funkcję usług, polegającą na zapewnieniu możliwości wzrostu konsumpcji /pojętej jako zaspokajanie wszelkich, nie tylko materialnych potrzeb/. To przede wszystkim usługi sprawiają, że możliwości wzrostu konsumpcji stają się praktycznie nieograniczone. Inną funkcją usług jest obsługa poszczególnych faz procesu reprodukcji społecznej /rolnictwo, przemysł, handel/. Funkcja trzecia wreszcie dotyczy tworzenia i zagospodarowania czasu wolnego. Czas wolny jest wyrazem poprawy jakości życia. W tej sytuacji usługi spełniają istotne funkcje zmierzające do zaspokojenia potrzeb ludzkich².

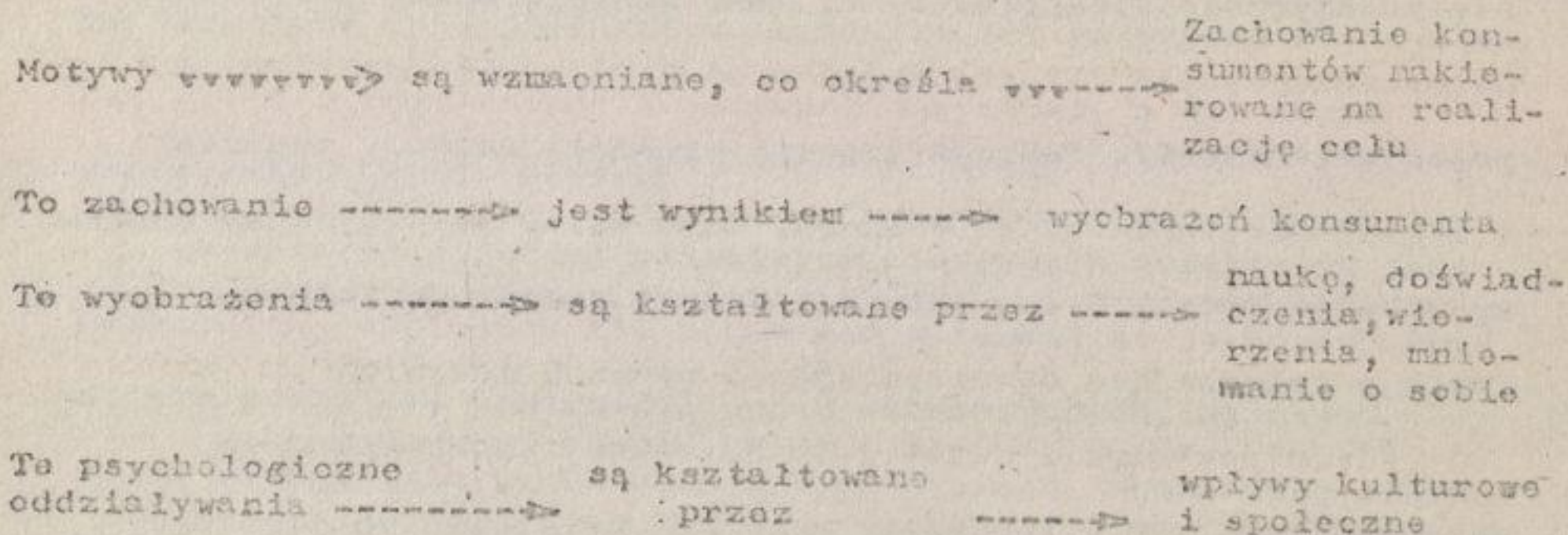
Wiele przyczyn i rezultatów interakcji o charakterze socjo-kulturalnym w turystyce może być traktowanych jako przyczyny i rezultaty świadczenia usług. Usługi mogą dotyczyć

¹ O. Lange, Ekonomia polityczna, t. I i II, Warszawa 1978.

² G. Golembski, Problemy rozwoju usług w warunkach reformy gospodarczej, wykład inauguracyjny 1982/83, Akademia Ekonomiczna, Poznań.

i istotnie dotyczą też treści ekonomicznych, co wyraża się w ich związku z towarami, mierzalnością niektórych efektów, udziale w społecznym podziale pracy itp.

Z kolei marketing dostrzega i wypracowuje metody badania przyczyn podejmowania decyzji konsumpcyjnych w turystyce o charakterze irracjonalnym, a także rezultatów konsumpcji /w szerokim ujęciu tego słowa - wyjaśnionym powyżej/. Chodzi tu szczególnie o tzw. przyczyny wewnętrzne, tkwiące w sferze psychiki turystów. Wyrażają one stanowisko potencjalnego nabywcy, wobec możliwości zakupu oferowanych mu produktów. Stąd rosnące znaczenie psychologicznych motywów kupna. Wzajemne uwarunkowania mogą zostać przedstawione na schemacie sformułowanym przez Stantona¹:

Jednakże cel tych działań ma charakter strictly ekonomiczny.

¹ W.J. Stanton, Fundamentals of Marketing, New York 1974, Mc Graw-Hill Company, s. 82.

Można więc stwierdzić, iż pomimo odmienności motywów i rezultatów uprawianie turystyki w zależności od regionów /co bardzo przekonująco określił J. Jafari/¹, wszędzie następuje swoiste sprzężenie zwrotne przyczyn i skutków o charakterze socjo-kulturalnym i ekonomicznym, a wynikające z uprawiania ruchu turystycznego w różnych populacjach. Zostało to zresztą dostrzeżone². Można podać też przykłady wzajemnych zależności pomiędzy dochodami, a zainteresowaniami kulturalnymi, uwarunkowania pomiędzy przenikaniem się kultur, a zróżnicowaniem ekonomicznym regionów stałego przebywania host i guest population, na decyzje uczestnictwa w turystyce, wymianę wartości kulturowych /w postaci przedmiotów mających cenę, a więc będących integralną częścią rynku itp./.

Stąd też w naszym rozumieniu, celem badań nad turystyką jako czynnikiem zmian socjo-kulturalnych winno być:

- a/ dostrzeżenie tych związków /poprzez porównanie obszarów turystycznych i nieturystycznych/;
- b/ określenie różnic terytorialnych pomiędzy tymi związkami w celu dokonania uogólnień - poprzez porównanie różnych obszarów turystycznych w różnych krajach /pozwoli to na wyodrębnienie zjawisk powtarzających się i tych, które są charakterystyczne tylko dla danego obszaru/;

¹ Wiedza osiągnięta dzięki lokalnym studiom nad turystyką, - stwierdza on - kiedy dotyczy jednostkowej kultury mieszaną może sugerować jedynie próbne zastosowanie "cross-cultural". Turystyczne schematy odnoszą się do rzeczy jedynie w swoim własnym kontekście.

² Np. A. Travis mówi o konieczności wyszczególnienia zasięgu, do którego różne dziedziny mogą informować, używać i wzbogacać badania innych dyscyplin i potencjalnie umożliwiać interdyscyplinarne, zintegrowane badania.

c/ określenie tendencji rozwojowej pomiędzy tymi związkami /poprzez okresowe powtarzające się badania/, co umożliwi zajęcie stanowiska teoretycznego.

Stąd też niezbędne jest sformułowanie kolejnej i ostatniej już tezy, a mianowicie: można i trzeba wydzielić sfery zainteresowania ekonomistów w badaniach nad turystyką jako czynnikiem zmian socjo-kulturowych. Bez tego wydzielenia rezultaty badań mogą okazać się mało przekonujące.

Dlatego też w badaniach nad zmianami socjo-kulturalnymi środowisk, spowodowanymi turystyką, celem ekonomisty jest wyodrębnienie przyczyn i rezultatów turystyki o charakterze ekonomicznym na danym obszarze i w różnych środowiskach /w zależności od założeń badawczych/, które wpływają na zmiany elementów socjo-kulturowych, bądź też są ich rezultatem. W sposób świadomy i z przyczyn ukazanych wyżej pomija się proces produkcji, wymiany i konsumpcji, którego odzwierciedleniem jest sfera realizacji popytu turystycznego.

Przy założeniu wzajemnych i różnorodnych interakcji czynników socjo-kulturalnych i ekonomicznych, sposób postępowania uzależniony jest od celu podejmowanych badań, który może, a nawet powinien, ograniczać zakres podejmowanych prac. W naszym przypadku /cel polega na badaniu zmian socjo-kulturalnych pod wpływem turystyki/. Zadania ekonomisty ustalone być muszą na podstawie hipotetycznego wyodrębnienia zmian socjo-kulturalnych, jeżeli założymy, że zostały one trafnie ujęte¹. Nie należy

1

Hipotezy ujęte w opracowaniu: J.W.M. van Doorn, A.S. Travis, Tourism in its socio-cultural context, as a factor of change General Framework of the research design, July 1983, Birmingham.

ich traktować jako zamkniętej całości, bowiem podczas badań nastąpi konieczna weryfikacja hipotez i mogą w jej rezultacie powstać nowe.

Tak więc - biorąc pod uwagę istniejące hipotezy badawcze i ogólne założenia metodyczne - należałoby zaproponować w pierwszej kolejności:

1. Wybór miejsc atrakcyjnych i mało atrakcyjnych turystycznie, a podobnych do siebie pod względem rozwoju kulturalnego, stopnia urbanizacji, gęstości zaludnienia itp.
2. Porównanie określonych niżej wskaźników ekonomicznych, wynikających z przyjętych hipotez i tak:

z hipotezy dotyczącej współzależności między oczekiwaniami osiągnięcia zysków, a zmianami systemu wartości wynika w sferze ekonomicznej konieczność dokonania prób określenia wielkości owych zysków. Próba ta nie będzie bezpośrednia /wielkość dochodów/, a jedynie pośrednia poprzez określenie takich wskaźników jak:

- wielkość turystów a ilość host population /mieszkańcy, kwatery, prowadzone oficjalnie zakłady przemysłu gospodniego, miejsce konsumenne w różnych sektorach itp./;
- rodzaj i struktura turystów /kraj, zawód, wykształcenie/;
- /segmentacja quest population/.

Z hipotezy, dotyczącej współzależności pomiędzy opłacalnością z turystyki, a wzmacnianiem stereotypów turystycznych wynika konieczność określenia:

- cen podstawowych usług i towarów turystycznych we wszystkich sektorach;

- analizy bazy turystycznej /podstawowe usługi turystyczne, wskaźniki dotyczące ilości miejsc noclegowych czy konsumenci-
kich na ilość właścicieli/ z uwzględnieniem możliwości penetrowania tzw. rynku nieoficjalnego /jeżeli on rzeczywiście istnieje/;
- próby obliczenia efektywności działalności i jej opłacalności z punktu widzenia średniej płacy. Wymaga to z kolei badań nad intensywnością wykorzystania bazy - sezonowością.

Hipoteza dotyczące zależności pomiędzy sposobem wydatkowania pieniędzy zarabianych przez kobiety dzięki obsłudze turystów a stopniem emancypacji tych kobiet jest bardzo trudna do ekonomicznej weryfikacji. Winno się bowiem założyć przeprowadzenie badań ankietowych wśród kobiet zarabiających na turystyce z pytaniami o sposób wydatkowania tych pieniędzy. Badania te mogą w praktyce okazać się trudne a ich wyniki mało wiarygodne, ze względu na trudności w doborze wielkości i struktury próby, jej reprezentatywności a także nie w pełni możliwą do sprawdzenia oceną odpowiedzi na postawione pytania.

Z kolei hipoteza zakładająca korelację pomiędzy wzrostem liczby turystów, a zanikaniem tradycyjnych rzemiosł jest łatwa do zweryfikowania. Należałoby ustalić listę tych rzemiosł i określić liczbę ich wykonawców, a także dokonać próby kształtowania się jej tendencji rozwojowej w przeszłości.

Aby zapewnić możliwość zweryfikowania dalszych hipotez należałoby dokonać próby zebrania jeszcze dalszych danych, a mianowicie:

- listy artykułów artystycznych wg rodzajów, klas, branż i przeznaczeń podlegających standaryzacji a rozprowadzanych przy pomocy sieci handlu stacjonarnego;

- listy artykułów niestandardyzowanych sprzedawanych za pośrednictwem wszelkich form handlu;
- określenie liczby i udziału turystów korzystających z form zorganizowanych /FWP, domy zakładowe, wycieczki, kolonie/ zarówno krajowych, jak i zagranicznych a także oszacowanie liczby i udziału turystów podróżujących niezależnie.

Należy natomiast zdać sobie sprawę z tego, że niektóre wielkości niezbędne do weryfikacji postawionych hipotez są niezmiernie trudne - bądź wręcz niemożliwe do ustalenia:

Są to:

- próba ustalenia trendu rozwojowego turystyki w przeszłości;
- określenie liczby nieoficjalnych pośredników /portierzy, taksówkarze, przewodnicy, spontaniczni gospodarze itp./;
- określenie rodzaju rozrywek, stopnia ich użyteczności, udziału w ogólnej liczbie rozrywek, dokonanie analiz porównawczych w tym zakresie.

Powyższe propozycje są tylko pierwszą próbą określenia możliwości ekonomicznej weryfikacji socjologicznych hipotez ponieważ:

1. Socjologiczne hipotezy nie zostały jeszcze dokładnie określone ani zaakceptowane.

Ich zmiany, zarówno przed rozpoczęciem, jak i w trakcie badań, automatycznie spowodują zmiany w ekonomicznych propozycjach.

2. Brak niezbędnych ustaleń w zakresie: po pierwsze:

- terenu badań, po drugie - rodzaju wybranej do badań populacji i wreszcie - możliwości porównań, sprawiają, że niemożliwe jest przedstawienie bardziej szczegółowych propozycji.

Sformułowane propozycje mogą być traktowane jako początkowy punkt do dalszych badań.

Projekt badań dot. problematyki
przestrzennej w temacie "Turystyka w jej kontekście
społeczno-kulturowym jako czynnik zmian"

1. Hipotezy badawcze:

1.1. Środowisko przestrzenne w miejscu odwiedzanym podlega
wskutek turystyki różnorodnym przekształceniom:

a/ wpływ T na S_I/P :

- negatywny, spowodowany nadmiernym obciążeniem ruchem
turystycznym, bądź niezgodnymi z typem środowiska formami
użytkowania i zagospodarowania turystycznego, uszczuplanie
przestrzeni życiowej mieszkańców stałych,
- niokiedy pozytywny - np. urozmaicenie krajobrazowe,

b/ wpływ H_I na S_I/P :

- pozytywny, jako wynik właściwego zagospodarowania
przestrzennego, zażęciem ochrony środowiska, dbałości
gospodarzy o ład przestrzenny,
- negatywny, gdy dominacja funkcji nad estetyką wpływa
na wadliwe lokalizacje i formy architektoniczne degradu-
jące krajobraz.

1.2. Zmienia się stosunek turysty do przestrzeni /szeroko
pojętej/ - wpływ S_I/P na T:

Autor proponuje nazwać turystyką w wąskim rozumieniu "specyficzną formę bezpośredniego kontaktu między dwoma społeczeństwami, którą można uznać za jeden z rodzajów stosunku komunikowania według schematu: nadawca - przekaz - odbiorca" /s.269/, przy czym w rozumieniu Podemskiego nadawcą jest zarówno dysponent przekazu, jak oczywiście twórca, a także pośrednicy między twórcą i odbiorcą. Przekazami będą dobra kultury, ludzkie zachowania i środowisko naturalne. Odbiorcą jest oczywiście turysta. Koncepte Krzysztofa Podemskiego mieszczą się niewątpliwie w tym właśnie nurcie socjologii humanistycznej, o którym była wyżej mowa i z którego także szeroko korzysta cytowany przez Podemskiego Dean Mac Cannell, autor książki "The Tourist"^{2/}. Od siebie dodałbym chętnie, że koncepcję Podemskiego można także "odwrócić", traktując turystę nie tylko jako odbiorcę, ale także jako nadawcę przekazu, a ludność zamieszkującą miejscowość odwiedzaną przez turystów - jako odbiorców. Wtedy ten schemat analizy znajdzie zastosowanie także do wpływu turystyki na przemiany społeczne i kulturowe środowiska odwiedzanego.

1.2. Z tego punktu widzenia turystykę traktuję przede wszystkim jako zachowanie człowieka, a szczególnie człowieka współczesnego. Otóż przypomnijmy, że na zachowanie człowieka składają się przede wszystkim cztery istotne elementy:

- poznanie - a więc człowiekowi niezbędna jest prawda,
- współżycie społeczne - a więc człowiekowi niezbędna jest miłość /w szerokim znaczeniu użytym przez Ericha Fromma/^{3/},
- działanie - a więc niezbędna twórczość,

2/ D. Mc Cannell: The Tourist. New York 1976

3/ E. Fromm: O sztuce miłości. Warszawa 1973

- dokonywanie wyboru - a więc niezbędna wolność,

Zaczęłam od przypomnienia tych elementarnych spraw po to, aby na tym tle lepiej zrozumieć rolę turystyki we współczesnym świecie.

Otóż w procesie poznania od najdawniejszych czasów ważne było dla człowieka przede wszystkim doświadczenie osobiste. Zaufanie miał on do tego, co sam zobaczył, czego dotknął, co przeżył. I tu wkraczały oczywiście zakłócenia wynikające z niedoskonałości naszych zmysłów, z błędów wnioskowania itd. Ale doświadczenie osobiste zawsze odgrywało w procesie poznania świata rolę pierwszorzędną. Drugim obok doświadczenia źródłem poznania była wiara, wiara w jakiś autorytet. Czy to była wiara magiczna, czy wiara religijna, czy wreszcie wiara potoczna, stanowiła ona - i w dużej mierze stanowi do dziś - drugi fundament naszego poznania. I tutaj też, może szczególnie wyraźnie występują zakłócenia. Raz po raz bowiem pojawiają się "falszywi prorocy", fałszywe autorytety i sprowadzają człowieka na manowce.

W pewnym okresie historii rozwija się intensywnie poznanie naukowe. Rozszerza ono w sposób niepomiarly horyzonty ludzkiej myśli, ludzkiego poznania. Też nie jest wolne od błędów. Jest uporczywym poszukiwaniem, wydzieraniem tajemnic przyrodzie, stopniowo jednak staje się podstawowym źródłem wiedzy o świecie; także, ze względu na postępującą specjalizację w nauce, źródłem poznania dla przeciętnego człowieka staje się zalew informacji pochodzących z tzw. środków masowego przekazu.

3.2.2. Dokumentacja fotograficzna, ew. filmowa, szkice, rysunki.
Wskazano jest przyjęcie stałych /oznaczonych na wybie/ punktów fotografowania - do powtarzania zdjęć cyklicznie w dalszych etapach badań.

3.2.3. Wywiady z turystami i gospodarzami /także z władzami administracyjnymi jednostek osadniczych, biurami planowania przestrzennego, gestorami bazy turystycznej, przewodnikami turystycznymi/.

Pytania skierowane do turystów a dot. przestrzeni /vide hipot. 1.2./ można dołączyć do wywiadu zespołu psychologów.

Pytania do gospodarzy objąć powinny problematykę zmian przestrzennych, rozkładu ruchu w czasie i przestrzeni itd.

3.3. Analiza uzyskanego materiału badawczego metodą studiów porównawczych, ideogramów, opisów.

3.4. Wnioskowanie co do:

- zaobserwowanych zmian,
- zarysowujących się tendencji przemian,
- prognozowanie trendów zmian,
- weryfikacji hipotez,
- praktycznego zastosowania wyników badań /vide p. 2./,
- potrzeby dalszych badań.

4. Przewidywany /i realny/ zakres prac:

4.1. Merytoryczny: badania dotyczą ruchu urlopowo-wakacyjnego a weekendowego tylko w niezbędnym zakresie.

4.2. Przestrzenny: 3-5 miejscowości rozwijających się dzięki turystyce, o różnych cechach typologicznych /położenie

geograficznie, walory turystyczne, stosunek wielkości
dobowego ruchu turystycznego do liczby mieszkańców
stałych, formy ruchu i bazy turystycznej.

5560

[60.]

Prac. Poligraf. WOIT, Lublin, zam. 71/K/85, n. 100